

*Veliki
Prasak*

velkiprasak.com

Tema broja

**O ATEIZMU,
FILOZOFIJI
I SEKULARNOSTI**

Vladimir Božanović
**INTERVJU SA
BOJANOM DRAGIĆEVIĆEM**

Specijalni broj 11 | Jul 2016.

ATEISTI
SRBIJE

web: ateisti.com
e-mail: redakcija@velikiprasak.com

Tema broja

O ATEIZMU, FILOZOFIJI I SEKULARNOSTI

Sadržaj

Intervju sa Bojanom Dragičevićem 3

Autor: Vladimir Božanović

O ateizmu kao filozofskoj poziciji 3

O Bibliji i judeohrišćanskom Bogu. 16

O moralu 24

O nepoštovanju religije i slobodi govora 25

O sekularnosti. 28

O formalnim debatama. 33

Citati. 39

VELIKI PRASAK
časopis Udruženja „Ateisti Srbije“

Izдавач:
Udruženje „Ateisti Srbije“

Kontakt telefon:
+381 63 80 44 200

Glavni i odgovorni urednik:
Vladimir Božanović

Redakcija:
Marko Ekmedžić
Miloš Đuričić
Predrag Stojadinović
Tatjana Manojlović

Lektor:
Ana Arsenović

Dizajn i prelom:
Miloš Marković
Vladimir Božanović

ISSN 2217-5679 Veliki prasak
(Online)

INTERVJU SA BOJANOM DRAGIĆEVIĆEM

Čovek se pre ponaša kao sunđer nego kao slobodna i misleća individua.

O ATEIZMU KAO FILOZOFSKOJ POZICIJI

Gospodine Dragičeviću, ne treba Vas posebno predstavljati, naši čitaoci Vas znaju kao jedno od najprepoznatljivih lica domaćeg ateizma. Autor ste eseja „Zašto ne treba poštovati religiju“, predsednik Nadzornog odobra Udruženja građana „Ateisti Srbije“, pisac brda filozofskih članaka o ateizmu, govornik u formalnim debatama o postojanju boga i jedan od najglasnijih zagovornika sekularnosti u javnom životu. Često smo Vas viđali i na televiziji, a prilično ste popularni i na društvenim mrežama. Kakav je osećaj znati da svoje lice pozajmljujete jednom pokretu i ideji?

Prijatan, rekao bih: radim ono što smatram društveno korisnim i lično ispunjavajućim. Uspeo sam

da nađem nešto u čemu nalazim izvesno zadovoljstvo, dok pritom nastojim da pedantno i posvećeno obavljam jako odgovoran posao, koji vidim kao moralno ispravan. Čovek zaista ne bi trebalo da traži više, takva sinteza je jako retka. Drago mi je što postoji mnogo ljudi koji veliku količinu rada uloženu u sve to umeju da prepoznaјu i cene. Još mi je draže što smo skoro ni iz čega stvorili jaku kičmu balkanskog ateističkom pokretu samo snagom vlastite volje i upornošću.

Zašto i kada ste postali ateista? Šta je uticalo na Vas?

Postao sam ateista zato što ni tada, kao ni sada, nisam video bilo kakav valjani i čvrsti dokaz, bio on logičke ili empirijske prirode, koji bi nam postojanje boga učinio neupitnim, niti smatram da u ne-ubedljivim pokušajima konstrukcije takvih dokaza ima dovoljno materijala koji bi verničkoj poziciji danas makar pribavili zrno ozbiljnog intelektualnog legitimiteata, barem ne za znatižljenju osobu koja ume kritički da misli i da odano sledi elementarna pravila logike, a pritom je usmerena intelektualnim poštenjem. Donekle ironično, ali pozicija agnostičkog ateizma kod mene je nastupila nakon one antiteističke, koju sam imao od kada pamtim za sebe. Ako je nešto uticalo na nju, bila je to moja ljubav prema filozofiji i želja za korekcijom sopstvenih stavova.

Retko čujemo da ljudi uopšte pominju dokaze kada se govorи o njihovom verovanju u boga. Zašto je situacija takva? Kako

Postao sam ateista zato što ni tada, kao ni sada, nisam video bilo kakav valjani i čvrsti dokaz.

se u stvarnosti određujemo kao vernici?

Na veliku žalost, pitanju egzistencije boga se gotovo uvek prilazi kao pitanju ličnog verovanja, a ne kao ontološkom pitanju, pa se ono za najveći broj ljudi rešava nesvesnom indoktrinacijom od strane roditelja u ranom detinjstvu ili pukim zadovoljavanjem niskih emotivnih potreba kasnije u životu, umesto pažljivim vaganjem pro i contra argumenata i filozofskom

vrlina, koja je neopravdano etički kriminalizovana, iako zaslužuje visoko mesto na lestvici svakoga ko pretenduje da mu pogledi odgovaraju stvarnosti. Zapravo, ako pažljivije pogledate, stvar pre stoji obrnuto, moralno i praktično je daleko štetnije držati se određenog mišljenja samo zato što je naše, a ne zato što ga podržavaju ozbiljni i dobri argumenti. Skepticizam, posebno kada je reč o sopstvenim uverenjima, najvažniji je odraz

zapravo jako dobar, nemam šta da mu progovorim i spremam sam da promenim svoju spornu poziciju jer sam prihvatio da ona nije bila dovoljno podržana.“ Tako rezonuju ljudi otvorenog uma, a ne dogmatički puni taštine. Gledajte da uvek opravdate argumentima svoje stavove pred sobom, to je najnezgodnije sito sa kojim možete da ih suočite. Ako ne vidite razloge zbog kojih biste mogli da ih prihvate nakon temeljne anali-

Mislim da je nesigurnost u sopstvene stavove vrlina, koja je neopravdano etički kriminalizovana, iako zaslužuje visoko mesto na lestvici svakoga ko pretenduje da mu pogledi odgovaraju stvarnosti.

diskusijom, u kojoj slobodna inteligencija može da nam osvetli put koji vodi ka istini. Ustanovljena zabluda da je sramota promeniti svoje mišljenje, te je da je nekulturno i nepristojno uopšte polemitati o religiji, takođe igra izvesni ideo u stvaranju jednog žalosnog kalupa i kruga koji se zatvara bez bilo kakvog smisla, znanja i cilja. Čovek se pre ponaša kao sunđer nego kao slobodna i misleća individua.

Ne mislite da ima nečeg lošeg u menjaju mišljenja?

Ne, zaista nema, pod uslovom da ne govorimo o neiskrenom opotunizmu. Van toga, mislim da je nesigurnost u sopstvene stavove

slobodne misli i bez njega ne može biti reči o bilo čemu vrednosno pozitivnom i bilo kakvoj progresivnoj misaonoj genezi: on nam omogućava da vidimo gde grešimo i da to prestanemo da činimo. Ljudi često mešaju doslednost sa neotesanom i tvrdoglavom zatucanošću.

Ima li razlike?

Kako da ne, to su posve različite stvari. Ne menjati stav pod pritiskom sile, pretnje ili koristoljublja zaista jeste intelektualna doslednost koja zaslužuje divljenje i treba je pozitivno vrednovati. Ali ne menjati stav pod pritiskom dokaza – to je zatvorenost, to je krutost, to je zatucanost, to je pokazatalj da nas nije briga da li naši stavovi odgovaraju stvarnosti, već nam je bitnije da isteramo svoje, pa makar svet propao. Ego dolazi na mesto želje za otkrivanjem istine i tu više o filozofiji nema govora. Takvi ljudi su dogmatski mesečari i antiintelektualci u srži. Tog okamenjenog stava bi trebalo da se stidimo daleko više od prostog priznanja da nismo bili u pravu. Neuporedivo je teže obuzdati svoj ponos i reći: „U redu, ovde sam pogrešio, nisam to ispravno sagledao, sada ima novi ugao, taj argument je

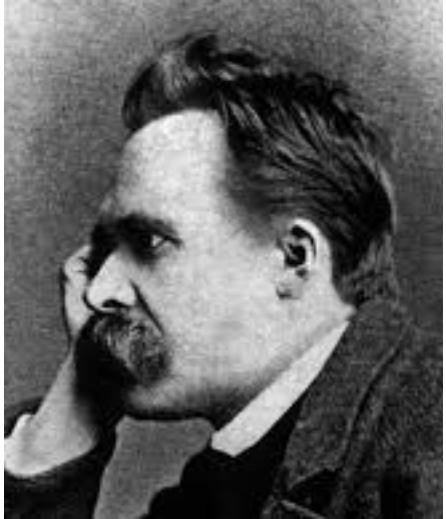
(I) *Henrik Sjenkevič (1846-1916), poljski književnik i dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1905. godine, poznat po romanu Quo vadis, u kom je afirmativno prikazao hrišćanstvo za vreme vladavine imperatora Nerona*

ze, odbacite ih ili suspendujte sud dok ne saznate više o određenom pitanju. A uludo terati inat zarad inata, kako bi jedan od Sjenkevičevih^I likova primetio, mogao je i vo Aristotelu^{II}.

(II) *Aristotel iz Stagire (384 pre nove ere – 322 pre nove ere), antički filozof i jedna od najuticajnijih figura evropske filozofije*

Smatrate li da ljudi različito stupaju religiji kada je u pitanju polemisanje o istoj? Pomenuli ste insistiranje na navodnoj neučitivosti i nepristojnosti kada se pokrene pitanje postojanja božanstva... Kako gledate na taj tabu?

Znate li šta je sramotno, šta je istinski nepristojno? Nepristojno je sprovoditi ostrakizam preispitivanja neke teme, iako takvo propitivanje nužno vodi bliže istini. Sramota je poslužiti se zapušavanjem usta slobodnim misliocima samo zato što svi i odveć dobro znamo da tako drage religijske iluzije u biti jesu irealne, pa ne mogu da istrpe bilo kakvu kritiku - zato što su krhke i prazne. Ako vam smeta nešto što vodi ka istini, možda je trenutak da se zapitate da li se nalazite na pravoj strani. Ne, de omnibus dubitandum¹, to je najsvetije načelo filozofije. Celu stvar sa religijom postavio je sjajno mladi Niče^{III} u pismu svojoj sestri: „Ovde se putevi ljudi razdvajaiau:

(III) Fridrik Vilhem Niče (1844 – 1900), nemački filozof poznat po svojim idejama voljeza-moć, natčoveka, robovskog morala, večnog vraćanja i moralnog prevrednovanja

Ako težiš miru duše, veruj, ako težiš istini, onda preispituj. "Sažetije teško da je moguće.

Izgleda da ste Vi odabrali kojim putem čete ići još kao veoma mladi. Neretko kažete da se ljudi šokiraju kada saznaju da imate samo 22 godine. Da li ste nekada prošli kroz „verničku fazu“ ili nikad niste verovali u postojanje boga?

(IV) Žan Melije (1664 – 1729), francuski filozof i ateista koji je proveo život kao sveštenik, da bi se posle njegove smrti otkrilo njegovo „Zaveštanje“, rukopis u kom je zagovarao ateističke ideje

Moj put, dakle, nasuprot toj veštini obgovorenja šarlatanstva i bezgraničnog samoljublja, koju neguje smešno oholi kult ignorancije, klanjajući se samo bogu lične sujete, uvek je bio put otvorenog skepticizma i, premda nikad nišam verovao u postojanje božanstva u smislu teističkih shvatanja generalno i avramovskih religija posebno, kao gimnazijalac sam stajao na poziciji panteodeizma i spinozista. Uticaj filozofa prosvetiteljstva, koji su, sem, Melijea^{IV}

(1) *De omnibus dubitandum* (lat.) – u sve treba sumnjati.

(V) Pol Henri Diterih - Holbah (1723-1789), francusko-nemački materijalsitički filozof

i Holbaha^V, gotovo redom bili deisti, bio je očigledan na moja razmišljanja i njihovi argumenti su mi tada delovali donekle konzistentno, međutim, što sam ih više proučavao i upoznavao se sa upućenim im kritikama, unapređujući pritom sopstveno poznavanje formalne i neformalne logike, te usvajajući znanje koje su prirodne nauke uredno sistematizovale za ova dva veka, primetio sam da mi oni blede pred očima, sve dok nisam počeo da ih smatram neubedljivim i prevaziđenim, a na samom kraju čak i banalnim.

Ti argumenti su istini za volju danas dopunjeni i ponešto izmenjeni. Da li Vas to navodi da se zapitate?

Uvek, u tome i jeste lepota moje pozicije: uvek morate biti u toku sa najnovijim dešavanjima ako očekujete da imate ispravne stavove, morate biti svesni tih promena i morate ih analizirati. Evo nečeg novog, hajde da to istraži-

Ako vam smeta nešto što vodi ka istini, možda je trenutak da se zapitate da li se nalazite na pravoj strani.

(VI) Abu Ali el Husein ibn Sina (980 – 1037), islamski filozof, poznajiji Evropi u latinizovanoj formi imena, Avicena

(VIII) Gotfrid Vilhem Frajher fon Lajbnic (1646-1716), nemački filozof, pravnik, matematičar, istoričar i pronalazač

probleme koji su im ležali u fundamentalu od njihovog nastanka, a koji im nenaknadivo urušavaju kredibilitet. Još slabije su se pokazali pod svetlima formalne debate i savremenih naučnih saznanja. Mogao bih da kažem da su pojedini ljudi, poput recimo Meta Dilahantija^{XI}, svojim ogromnim

(X) Alvin Karl Plantinga (1932-), američki analitički filozof i hrišćanski apologeta

Mogao bih da kažem da su pojedini ljudi, poput recimo Meta Dilahantija, svojim ogromnim znanjem, strpljenjem i posvećenošću podigli kontraapologetiku na jedan sasvim nov nivo.

mo i vidimo kako bi moglo da se reflektuje na naš pogled na svet. Preispitivanje nema kraja, mozaik ljudskog znanja nikada neće biti kompletan, što znači da će preispitivati i na samrtničkoj postelji. I srećan sam što je tako. Istina je da su ti argumenti sada evoluirali iz oblika koje su nekada zastupali Aristotel, Avicena^{VI}, Akvinski^{VII} ili Lajbnic^{VIII}, pa umesto njih danas možemo slušati Krejga^{IX} ili Plantingu^X i njihove unapredene verzije kosmološkog² i ontološkog³ argumenta, no jednako tako je, ako ne i više, napredovala i kritika tih dokaza. Ne treba napominjati, naravno, da mnogi od njih nisu uspeli da uspešno reše glomazne

(IX) Vilijem Lejn Krejg (1949-), američki analitički filozof i hrišćanski apologeta

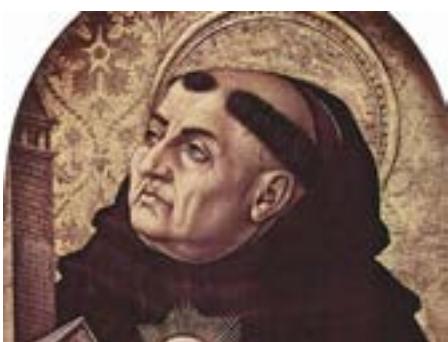
znanjem, strpljenjem i posvećenošću podigli kontraapologetiku na jedan sasvim nov nivo. Prilično sam uživao u njihovom Iron Chariots⁴ projektu i zaista bih voleo da vidim nešto slično na srpskom jeziku.

a ne bilo kakve kreativne intelektualnosti, još manje božanstva, a nikako konkretnog božanstva neke teističke religije). U svojoj izvornoj formi izgledao je ovako:

1. Sve što postoji ima uzrok.
2. Univerzum postoji.
3. Dakle, univerzum ima uzrok.

Krejgov kalam, koji je izvučen iz tradicije islamske teološke misli El Kindija i El Gazalija, po čemu je i dobio ime, blago je izmenjen radi izbegavanja logičke greške posebna molba, koja nastaje kada se tvrdi da sve što postoji ima uzrok, a onda se za boga ta premisa krši.

1. Sve što je počelo da postoji ima uzrok.
2. Univerzum je počeo da postoji.
3. Dakle, univerzum ima uzrok.

(VII) Sveti Toma Akvinski (1225 – 1274), italijanski sholastički filozof i katolički svetac

(2) Kosmološki argument ili argument prvog uzroka jedan je od najstarijih argumenta za postojanje boga i počiva na ideji nepokrenutog pokretača i kauzalnosti. Nastoji najpre dokazati postojanje prvog uzroka, da bi se potom taj prvi uzrok izjednačio sa božanstvom (što je logički besmisleno, čak i da uzmemo kosmološki argument kao tačan, on može dokazati jedino postojanje prvog uzroka,

(3) Ontološki argumenti su filozofski argumenti za postojanje boga koji potiču iz ontologije. U pitanju su, po Kantu, a priori argumenti za postojanje boga. Reč je o analitičkim argumentima koji iz definicije deduktivno pokušavaju da dokažu postojanje božanstva. Kritičari su obično govorili da ontološki argumenti pokušavaju da boga na silu definišu kao postojećeg, probivši zid stvarnosti. Prvi ontološki argument u evropskoj filozofiji konstruisao je Anselmo Kentberijski u XI veku. Anslemov argument izgleda ovako:

1. Po definiciji, Bog je biće od kog se bolje ne može zamisliti.
2. Bog postoji kao ideja u umu.
3. Biće koje postoji kao ideja u u umu i u realnosti je, ako su drugi parametri isti, bolje od bića koje postoji samo kao ideja u umu.
4. Ako Bog postoji samo u umu, onda je moguće zamisliti biće koje je bolje od njega.
5. Ali nije moguće zamisliti biće koje je bolje od najboljeg zamislivog bića (to bi bila logička kontradikcija).
6. Dakle, Bog postoji.

Jedan od modernih zagovornika ontološkog argumenta, Alvin Plantinga, predložio je svoju verziju modalnog ontološkog argumenta. Plantingin argument počiva na modalnom aksiomu S5, koji tvrdi da ako je nešto moguće tačno, onda je ta mogućost nužna (moguće je da je tačno u svim zamislivim svetovima)

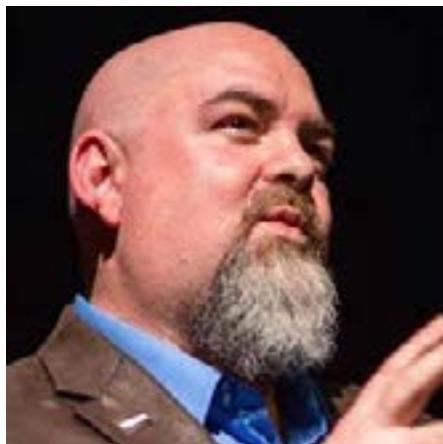
1. Biće je savršeno ako i samo ako je u mogućem svetu ono sve-moćno, sveznajuće i perfektno dobro.
2. Savršeno biće je savršeno samo ako u svakom mogućem

Hoćemo li Vas možda čuti da govorite o nekim od tih dokaza u otvorenom predavanju?

Da, već dugo nameravam da odvojam jedno predavanje koje će biti posvećeno dekonstrukciji Krejgovog kosmološkog argumenta. Kalam je verovatno najkorišćeniji debatni argument i od ključne je važnosti da publika

o postojanju bogu jednostavno nema dovoljno vremena jer je u njoj govornik dužan da se posveti i drugim argumentima koje su protorna strana iznese. Ako hoćemo zaista da shatimo šta nije u redu sa Krejgovim argumentom, te da temeljno razložimo poteškoće na koje isti neosporno nailazi, moramo razložiti obe premise, što će

Nameravam da odvojam jedno predavanje koje će biti posvećeno dekonstrukciji Krejgovog kosmološkog argumenta.

(XI) Met Dilahanti (1969 -), američki filozof i zastupnik ateizma u javnim debatama

dobije celovito objašnjenje šta je pogrešno sa njim. Mislim da je za tu priliku prikladnije organizovati posebno predavanje ili usku debatu: to je argument koji zahteva malo veću količinu logičkog sečiranja za koju u formalnoj debati

- svetu jeste savršeno.
3. Moguće je da postoji biće koje je savršeno.
4. Dakle, moguće je da je nužno tačno da sveznajuće, svemoćno i perfektno dobro biće postoji.
5. Dakle, (prema modalnom aksiomu S5) nužno je tačno da sveznajuće, svemoćno i perfektno dobro biće postoji.
6. Dakle, sveznajuće, svemoćno i perfektno dobro biće postoji.

zahtevati strpljenje publike i malo više od uobičajnih petnaest debatnih minuta. To proizilazi iz toga što kalam pretenduje da počiva i na logičkoj i na empirijskoj osnovi podržanoj novijim naučnim otkrićima, pa detaljno razlaganje i napad na obe premise predstavlja malo obimniji posao.

Vratio bih Vas za korak unazad, ukoliko ne zamerate. Pomenuli ste antiteizam i ateizam. To je nešto što često izaziva konfuziju u razgovoru. Možete li da objasnite čitaocima razliku između ovih pojmova?

Svakako. Ateizam je prosto nedostatak verovanja u postojanje božanstva, on je stav o postojanju boga kao ontološkom pitanju. Dakle, svaka osoba koja ne veruje da

(4) Iron Chariots je online enciklopedija wiki tipa koja nastoji da pruži podatke o savremenoj apologetici i kontraapologetici. Sama Iron Chariots enciklopedija tvrdi da je cilj sajta prikupljanje „uobičajnih argumenata i pružanje odgovora, informacija i sredstava u cilju pomoći prilikom borbe sa prevaziđenošću dezinformacija i jadnih argumenata koji se maskiraju kao dokazi za verske tvrdnje.“

postoji božanstvo po definiciji je ateista. Ateizam nije, kako bi hteli da ga predstave zlonamerno neki radi lakšeg odbacivanja, verovanje u nepostojanje božanstva iz prostog razloga što je teret dokazivanja jasan: odbaciti tvrdnju za koju ne postoji adekvatan dokaz ne znači tvrditi da je tvrdnja netačna, već da ne postoji dovoljno dobrih razloga da je uzmemo za ozbiljno i u tom nedostatku je stavljamo na stranu dok se bolji dokazi ne pojave. Hičensova^{XII} oštrica je korisna: „Ono što se može tvrditi bez dokaza može se i odbaciti bez dokaza.“ To ne zahteva bilo kakvu

Nije. Ljudi često imaju pogrešnu predstavu da ateizam označava nešto više, pa neretko tu ubrajaju moralne sudove, pogled na stav o društvenoj korisnosti ili štetnosti religije ili čak politička uverenja, što je potpuno netačno: ateista može biti humanista, kao što može biti i fašista, libertarianac, komunista ili socijaldemokrata. Ateista može biti humanitarac ili krvoločni diktator, može biti neokantovac ili moralni nihilista, vegeterijanac, zastupnik prava na abortus ili protivnik homoseksualnih brakova. Te stvari ga ne određuju kao ateistu. Ateista može

da religija negativno i retrogradno utiče na društvo na pregršt načina i zapravo jeste pokušaj da se taj štetan učinak neutralizuje ili potpuno minimalizuje kroz borbu protiv organizovanih religija svim zakonskim sredstvima. Humanistički i sekularni antiteizam, kao pokret kom i sam pripadam, apsolutno podržava Ustavom garantovano pravo svakog pojedinca da veruje u šta želi, međutim naša nastojanja usmerena su ka potpunom odvajajući države od verskih organizacija u skladu sa načelom apsolutne sekularnosti.

Odbaciti tvrdnju za koju ne postoji adekvatan dokaz ne znači tvrditi da je tvrdnja netačna, već da ne postoji dovoljno dobrih razloga da je uzmemo za ozbiljno i u tom nedostatku je stavljamo na stranu dok se bolji dokazi ne pojave.

veru, samo zdrav razum. Tvrđnja o postojanju boga je uz to izuzetno krupna tvrdnja, pa bih podestio na Laplasa^{XIII}, koji je još davno zaključio kako izuzetne tvrdnje moraju biti praćene težinom dokaza koja je proporcionalna njihovoј težini. Za sada, takvih dokaza naprosto nema.

Zar pojma, tako predstavljen, nije previše uzak?

(XII) Kristofer Hičens
(1949 – 2011), britansko-američki ateistički filozof, javni govornik, novinar i autor

smatrati da je religija korisna za društvo iz ma kog razloga, iako on ne veruje u postojanje božanstva. Ateista je i osoba koja sprovodi verske rituale reda radi, ukoliko ne veruje da božanstvo postoji. Ateista čak može biti i sveštenik. Takve apsurdne situacije uopšte nisu retke u praksi. Antiteizam, sa druge strane, predstavlja shvatanje

(XIII) Pjer Simon Laplas
(1749 – 1827), francuski astronom i matematičar

Potencirate uporno značaj dоказa, to se lako da primetiti. Zbog čega? Neki bi rekli da je prihvatanje učenja religije pitanje vere, a ne uma.

A drugi bi rekli da je proglašavanje vere za nedodirljivu vodljivo zločin protiv istinoljublja. Problem sa verom je u tome što je ona jako slab, preciznije rečeno posve besokristan kriterijum za utvrđivanje objektivne istine: možete verovati u stvari koje su sasvim netačne. I ma koliko verovali u njih, one će ostati netačne. Kako onda podvlačite razliku između onoga što je tačno i onoga što nije? Ergo, vera nije baš staza ka znanju koju bih odabrao kao optimalnu. Pošto mi je važno da li moja uverenja odgovaraju istini, prisiljen sam da se oslonim na pouzdanijeg vodiča, koji zapravo nosi neku težinu.

Nekima su suvoparna debatna objašnjenja tereta dokazivanja nezanimljiva i neshvatljiva. Složiće se oko toga, mada znamo da Vam zbog te činjenice neće biti preterano drago. Koji je

najmoćniji „životni“ argument za ateizam?

Mislim da je to definitivno problem bespotrebne patnje dece kao deo problema postojanja zla i patnje. Ovde ne govorim o njemu kao što je govorio Ivan Karamazov, osvrćući se na okrutnosti koje su posledica ljudskog delanja jer nemam nameru da se ovom prilikom dotičem preobimne teme, kakva je slobodna volja, kao izgovor klasične teologije. Ne, ja na umu imam ono na šta nismo mogli sami da utičemo. Prošetajte

iskustveno da božanstvo kako ga teolozi definišu ne postoji. A kad bi postojalo, zaslužilo bi jedan dobar udarac u lice. Zamislite samo taj ishod za trenutak, zamislite da božanstvo zaista postoji, da postoji neko ko može da okonča sve to bez ikakvog napora, u jednom treptaju oka, ali to neće. Ne, neće. A svakodnevno posmatra taj užas budući da je sveprisutno i sveviđeće. Meni je ta solucija još više deprimirajuća od naturalističkog pogleda na svet, a za nju nema nikakvog dokaza. Zašto bih je

(XVI) Laktancije
(c. 250- c. 325), retoričar,
hrišćanski autor i savetnik
imperatora Konstantina, koji ga
je postavio za tutora svom sinu

Postoji jako dobar razlog zašto religije brane da se preispituje moralnost samog boga.

dečijom onkologijom. Gledajte bespotrebno mučenje dece. Sva ta patnja i tortura... sve to deluje kao jeziva svirepost usmerena na nevine bez ikakve poente. Shvatite da na svake tri sekunde umre po jedno dete. I ponovo. I ponovo. Nakon toga, nema pravnog umovanja i teodiceje⁵ koja može da opravda tako nešto. Shvatićete

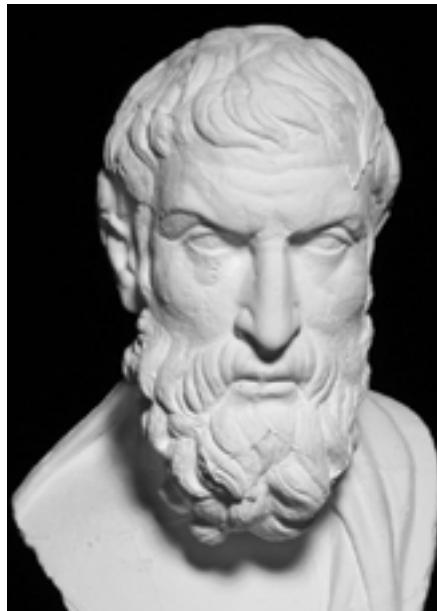

(XIV) Dejvid Hjum
(1711-1776), škotski
filozof skepticizma i istoričar

(5) Teodiceja je pokušaj da se pomiri postojanje zla i patnje sa postojanjem svestručeg i dobrog božanstva.

prihvatio? I od mene se očekuje da poštujem tako nešto, da se klanjam toliko bezosećajnom bogu? Ne, hvala. Znate, postoji jako dobar razlog zašto religije brane da se preispituje moralnost samog boga. Hjum^{XIV} je i sada u pravu: na Epikurov^{XV} paradoks još nema kvalitetnog odgovora i ne mislim da će ga ikada i biti.

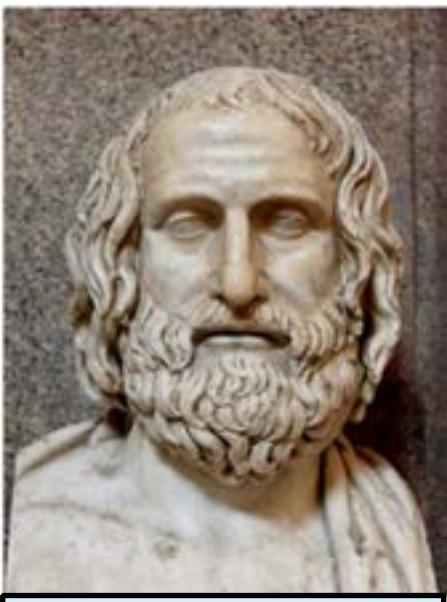
Šta je Epikurov paradoks?

(XV) Epikur sa Samosa
(341 pre nove ere – 270 pre
nove ere), antički filozof i
osnivač epikurejske škole u Atini

Filozofski paradoks koji Laktancije^{XVI} pripisuje Epikuru i koji pokazuje da postojanje božanstva kako ga shvata klasična teologija, kao svestručeg i moralno savršenog, nije kompatibilno sa postojanjem zla u našem svetu. Nije izvesno da li je paradoks zaista potekao od Epikura, autorstvo je donekle sporno, mada ga možemo pronaći prilično rano, još u pisanjima Seksta Empirika^{XVII}. Ipak, filozofi, među kojima je, kao što sam pomenuo, bio i sam Hjum, uglavnom su pripisivali njegovu kreaciju Epikuru. Uostalom, autorstvo je nebitno za sam argument, na kraju krajeva, nisam danas tu da bih se

(XVII) Sekst Empirik
(c. 160–c. 210), antički
lekar i filozof

se to ne dopada više nego njemu, verujte mi, pa ipak... Ne postoji izraz u našem jeziku koji odgovara toj situaciji sasvim, ali to je čist wishfull thinking, odnosno formiranje mišljenja na osnovu onoga što je zadovoljavajuće i ugodno, a ne na osnovu onoga na šta usmeravaju racionalnost i dokazi. Meni je to delovalo kao jako mlak odgovor i izbegavanje pitanja.

Ipak, sigurno postoje neki tipizirani obrasci u teološkoj litreturi?

Što se tiče tradicionalne teologije, ona se dugo mučila sa ovim pitanjem. Razume se, tokom srednjeg veka problem zla nije mučio teologe kao argument

je mučilo što je argument imao posledice po karakter Boga, a karakter Boga po osnovno shvatanje teologije o njegovoj prirodi. Uglavnom, postoje dve najčešće odbrane Boga: odbrana koja se bazira na dualizmu, kriveći Satanu za postojanje zla i nova Plantingina odbrana slobodne volje, koja za зло krivi čovečanstvo. Tu je i Lajbnicova odbrana o najboljem od svih svetova, koja posmatra, da tako kažem, manje зло kao nužno sredstvo za ostvarenje većeg dobra i tako pere Boga od odgovornosti. Ovaj svet je najbolji svet koji je bilo moguće stvoriti.

Zašto niste zadovoljni njima?

Postoje dve najčešće odbrane Boga: odbrana koja se bazira na dualizmu, kriveći Satanu za postojanje zla i nova Plantingina odbrana slobodne volje, koja za зло krivi čovečanstvo.

time prevashodno bavio iz ugla istorije filozofije. Kako izgleda problem? Ako je božanstvo voljno da spriči postojanje zla, a nema mogućnosti za to, onda nije svemoguće. Ako božanstvo ima mogućnost da spriči postojanje zla, ali ne želi to da učini, onda nije moralno savršeno. Ako je i voljno i ima mogućnost, odakle onda dolazi зло? A opet, ako nije nijedno od ta dva, sama definicija boga kao svemogućeg i moralnog savršenog pada u vodu.

Kako teolozi uobičajno odgovaraju na njega?

Slabo ili nikako. Kada sam na formalnoj debati u Novom Sadu „Is God good?“ upitao mog sagovornika Majkla Otsa, koji je profesionalni apologet, kako se hrišćanin može nadati da objasni dete koje umire od raka i to pomiri sa dobrom svemoćnim bogom, on je rekao da je to zaista teško pitanje, ali da treba imati vere jer u protivnom tom detetu u ateističkom sklopu poimanja unvezuma ostaju samo patnja i smrt. Ni meni

za ateizam, jer su smatrali da je postojanje boga dokazano teološkim argumentima. Njih je mučilo nešto drugo: pošto je Bog tvorac svega što postoji, a izgleda da зло postoji, onda bi moglo izgledati da je Bog tvorac i zla, što bi dovelo u pitanje njegovu moralnu savršenost, a time i definiciju. Njih

Prva je logički besmislena po definiciji: ako je božanstvo sve-moćno, ono je nužno moćnije od Satane, čija je moć, ma koliko velika bila, podređena Božjoj i limitirana. Reći da Bog ne može da porazi Satanu, i to bez ikakvog napora, značilo bi reći da on nije svemoćan. Reći da je Satana isto

tako svemoćan značilo bi da ni Bog ni Satana nisu svemoćni jer niti jedan, niti drugi ne bi mogli da poraze svog arhineprijatelja. Ako je Satana zaista stvorio rak koji petogodišnjacima izjeda telo, Bog bi trebalo samo da poželi da isti nestane i više ga ne bi bilo. Njegova svemoć bi uvek preovladala Sataninu volju. On je ergo kriv za njega svojom pasivnošću jer mu direktno dozvoljava da postoji, iako bez napora može da okonča patnje dece. Rak onda opstaje ne zbog đavola, nego zbog Boga. Što se odbrane slobodnom voljom tiče, ona bi podrazumevalo da ono o čemu govorimo jeste plod odluke i delanja ljudi, a čak i tada bismo mogli da imamo jako dobru debatu o njoj, pa i o tome da li slobodna volja uopšte postoji, ali to premašuje naš razgovor. Zato sam i izabrao primer patnje

(XVIII) Fransoa Mari Arue - Volter (1694 – 1778), francuski deistički prosvetitelj, filozof i književnik

u njemu bilo manje patnje. Mišiona hipotetička konstrukcija boljeg sveta od ovog ne predstavlja mi ni najmanji mentalni napor. Ne

bi svet bio bolji, nema način da to pouzdano znamo. Možda bi on izrastao u krvoločnog diktatora ili serijskog ubicu, možda bi nevoljno doprineo nuklearnoj apokalipsi. Uzrok i posledica, kauzalne veze među stvarima su previše kompleksne da bismo mogli da posmatramo njihov finalni zbir na osnovu takvog površnog opažanja.

Kakve su implikacije tog odgovora?

Sumanute. Uzmimo da je to tako i da je Bog zaista stvorio ovaj svet kao najbolji od svih mogućih svetova. Prva implikacija bila bi ona po teologiji toliko milu slobodnu volju: ako Bog koristi rak da ukloni decu koja bi narušila ovaj svet kao najbolji od svih mogućih svetova, on ih sprečava da realizuju slobodnu volju. Ne vidim koji bi drugi razlog eventualno mogao

Priznajem da nisam dovoljno mudar da shvatim kakvo veće dobro bi konkretno moglo da proizađe iz prerane bolne smrti stotina miliona dece.

koji evidentno ne zavisi od čoveka: sažetije je i jasnije, a uz to sprečava teologe da diskusiju toliko prošire da se na kraju niko ne bi ni sećao o čemu smo na početku govorili.

Šta je sa Lajbnicovom „Teodicejom“?

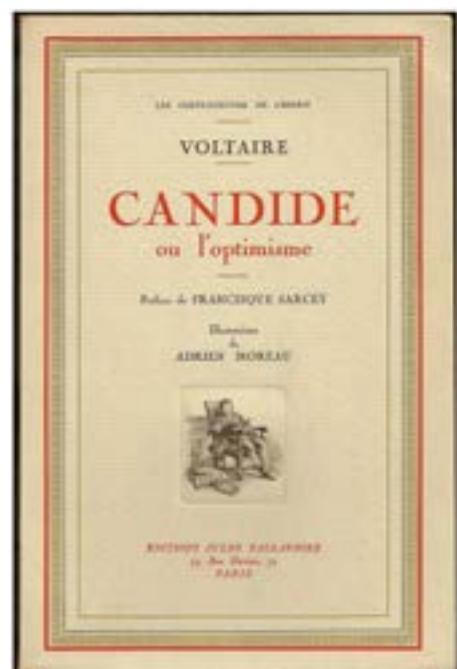
Pročitajte Volterovog^{XVIII} „Kandida“ i ne mislim da ćete posle toga biti u stanju da je ozbiljno shvatite. Kada površno pogledamo Lajbnicov odgovor, ne analizirajući u sitnim detaljima sva četiri izgovora koja nudi⁶, priznajem da nisam dovoljno mudar da shvatim kakvo veće dobro bi konkretno moglo da proizađe iz prerane bolne smrti stotina miliona dece. Niti sam siguran da je ovo najbolji od svih mogućih svetova. Štaviše, svet u kom moj trinaestogodišnji komšija ne bi umro od raka, ceteris paribus, bio bi izvesno bolji jer bi

verujem da bi mi Lajbnic priznao takvo razmišljanje. Njegov argument, sudeći po pisanjima, pre bi išao ka sledećem: iako se smrt mog trinaesetogodišnjeg komšije može činiti događajem bez kojeg

(6) Lajbnic definiše zlo kao „odsustvo dobra“ ili „najmanju moguću količinu zla“, što je problematično po sebi. Van toga, na realciji dobro-zlo u funkciji apologije vidi četiri odnosa:

- 1.) Ono što se pojedinačno čini kao zlo, u celini posmatrano može biti dobro.
- 2.) Da nema zla ne bi se moglo odrediti ni šta je dobro.
- 3.) Manje zlo je dobro u odnosu na veće.
- 4.) Zlo je podsticaj za usavršavanje.

da ima za tako nešto, odnosno u čemu bi se ogledao njegov motiv. A opet, kada se suspenzija slobodne volje postavi kao dozvoljena, ovaj svet očigledno nije najbolji

mogući. Dalje, da li se onda od nas očekuje da verujemo da je smrt svakog deteta od raka sprečila nekakvo krupnije zlo u budućnosti? Opet, ponavaljam da na svake tri sekunde umre jedno dete. Ako bi samo jedno od te dece učinilo ovaj svet boljim mestom, onda se Lajbnicova odbrana raspada na paramparčad. Da li je to prevelika prepostavka? A, sa druge strane, pouzdano znamo da je Adolf Hitler doživeo da dode na vlast i uvede svet u rat koji je u leševe pretvorio tri procenta tadašnje ukupne ljudske populacije na

u kojem su patila dok su umirala. Ali, da budem iskren, lično mi to izgleda kao bedan pokušaj relativizacije jednog poprilično moćnog argumenta.

Nagovestili ste da smatraste kako ljudi veruju u božanstvo pretežno zbog indoktrinacije i zadowoljavanja emotivnog faktora.

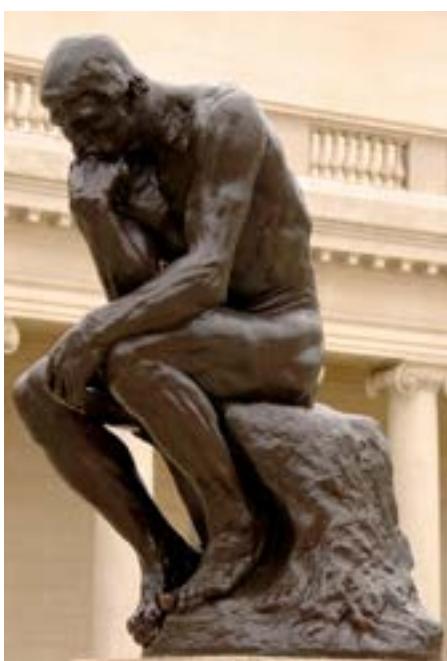
Možete li to da nam pojasnite?

Rado. Jeste li se nekad zapitali zašto verujete u konkretnog teističkog boga? Ili, još bolje, zašto ne verujete u nekog drugog? Na ovom svetu ima jako puno teistič-

su u drugim delovima sveta druga božanstva. Zato što do svog religijskog stava niste došli analizom svih postojećih religija i bogova, preispitivanjem dokaza i komparativnim zaključivanjem, već ste svoj „izbor“ preuzeli od roditelja. To je izbor tek nešto više od maternjeg jezika.

Deluje da se čovečanstvo nije opametilo u međuvremenu.

Ironično, ali domorodačka pleme na iz džungle Amazonije biraju svoje bogove na isti način kao što to čini prosečni Evropljanin kome

Rodenov Mislijac (1902)

planeti. Oprostite, ali neću kupiti fikciju da je svako dete koje je umrlo od raka moglo da uradi nešto drastičnije od toga. Sve i da je to mrvarenje dece zaista deo nekog većeg božanskog plana, onda ja taj plan odbijam i sa prezirom moralno osuđujem. To je prilično loš plan za sveznajući i svemogući entitet: ukoliko je želeo da se petlja sa najboljim od svih mogućih svetova, božanstvo je moglo da se postara da se ta deca nikada ne rode. Svet u kome se nikad nisu rodila oslobođen je za razliku njihove patnje od onog

Na koji način biramo u kog boga čemo verovati? Pa, upravo tako, uglavnom ni ne biramo.

kih bogova, na hiljade njih. Da ne pominjemo da sve veće religije imaju ogroman broj denominacija, koje opet nude potpuno različita verska učenja. Samo u hrišćanstvu ih ima gotovo 40 000. To nikako nije mali broj. Na prvi pogled se nameće jedno jako prosto pitanje: „Kako možete znati da verujete u pravoga boga?“ Na koji način biramo u kog boga čemo verovati? Pa, upravo tako, uglavnom ni ne biramo, ukoliko ćete dozvoliti sebi da poštено odmerite ovo pitanje. To je, bojim se, u praksi najčešće određeno religijom naših roditelja: zato je sva prilika da ćete se danas u Srbiji izjasniti kao pravoslavni hrišćanin. Zašto ne kao hindus? Zašto ne kao poštovalec Merkura, Vesne ili Odina? Zašto ne kao poštovalec boga Anansija, Hvictlipučlja, Manitua ili Nane Buluku?

Zato što smo rođeni u porodici koja nas podiže kao vernike određene konfesije?

Da, a i zato što su avramovske religije društveno dominantne na ovom geografskom prostoru u ovom trenutku, baš kao što su stari bogovi bili nekad i baš kao što

Dan-noć cvet, Pensée fr.-cvet simbol slobodne misli

su dostupne sve blagodeti savremene tehnologije i civilizacije, koji na dlanu ima svaku informaciju koju poželi, ali je previše lenj da je zgrabi ili da se nad njom zamisli. Da ste rođeni u Egiptu u desetom veku stare ere ili u Indiji sada, mislim da bi pogled na „pravu religiju“ bio drugačiji jer je „prava religija“ uvek ona u kojoj smo se igrom slučaja rodili. Ideja božanstva nije nešto sa čim se rađamo, kako bi to romantizovano volele da predstave apologete religije, to je ideja koju usvajamo i kristalizujemo tokom procesa odrastanja i socijalizacije, ona je vrlo uslovljena našim okruženjem. Zato u Japanu, na Kvebeku i u Australiji

nećete imati toliki broj pravoslavnih hrišćana, dok mi se nekako čini da u Rusiji budisti neće skorije postati najmnogoljudnija verska zajednica. Ontološka istina

raznim mistifikacijama koje za cilj imaju da religiju doživljavamo mnogo ozbiljnije nego što ona to zaista zaslужuje. Takvo obeshrabrenje razmišljanja od njih ne pravi

menuo je u svojoj verziji Deset zapovesti kako nikad ne treba obeshrabriti razmišljanje – iz prostog razloga što ćete gotovo uvek uspeti u toj nečasnoj i niskoj zamisli. Ovo tim više vredi za decu. Naravno, kada je indoktrinacija već izvršena, čovekve emocije i potrebe se nadovezuju na nju i postaje znatno teže osloboditi je se jer ona prima facie nudi pričično dobro zadovoljenje nekih poriva i oslobađa nas potrebe da neprijatno odgovorimo na neka prilično velika pitanja. Ponekad je nemoguće otkloniti štetu nastalu u detinjstvu jer se vera ponaša ultra-

Odmah se počinje sa raznim mistifikacijama koje za cilj imaju da religiju doživljavamo mnogo ozbiljnije nego što ona to zaista zaslужuje.

o postojanju boga nije uslovljena geografskim granicama, mislim da je to izvan rasprave, a opet, jasno je da se ovaj metod preuzimanja uverenja upravo tako ponaša...

Drugim rečima, vera se prenosi sa kolena na koleno i više se нико не pita da li u njoj ima neke istine ili ne. Zar to nije zaprepašćujući nedostatak intelektualnog poštenja?

Zašto se ne bi pitao?

Zato što su deca već inficirana religijskim sujeverjem pre nego što nauče da pišu i sabiraju, to je mnogo pre nego što su u stanju da formiraju ozbiljnu kritičku svest koja bi mogla da se usprotivi ovoj ogavnoj indoktrinaciji i zloupotrebi intelektualne bespomoćnosti deteta. Zato što se deca od malih nogu zastrašuju paklom, praznim pričama kako se nešto „ne valja“, kako nikako ne smeju psovati boga i kako će im se desiti nešto užasno ako slučajno posumnjaju u njega, kao i osudom roditelja ukoliko se usude da javno iznesu ono što svakome zdravorazumnom prvo padne na um kada se upozna sa religijom – da je to neviđena glupost. Odmah se počinje sa

filozofe, već nemisleće ovce. A ne mislim da je to tip ličnosti koji bi trebalo da bude društveno poželjan i generisan iz vrlo očiglednih razloga.

Ima li ovaj pokušaj da se deca učutkaju i sputaju posledice?

Opet, jedan od mojih omiljenih filozofa, Bertrand Rasel^{XIX}, napo-

defenzivno kad jednom parazitski zaposedne domaćina i njegov mozak. Uostalom, zato religija vreba decu – zamislite da pokušavate da uverite tinejdžera u priču o bezgrešnom začeću. To je prizor koji bi bilo zanimljivo videti.

Na koje potrebe i pitanja konkretno mislite?

(XIX) Bertrand Rasel (1872 - 1970), britanski filozof i matematičar, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1950. godine

Oh, religija daje odgovore na neka pitanja, ne mislim da tu postoji bilo šta sporno – međutim, pošto ne dozvoljava kontra pitanja po prirodi, ti odgovori su uvek plitki, nezadovoljavajući i prazni u samoj suštini. To je glavni problem. Ti odgovori su jednostavno nedovoljni za svakog ko je voljan da malo zatrebe ispod njihove površine. Oni su dobri samo dok verujete da

smisla života ne krije se zapravo ništa više od dečijeg straha pred hladnim licem smrti i nestajanja. Jednostavno, ljudi nisu u stanju da se pomire da će umreti i iščeznuti iz postojanja. Umesto toga, naša antropocentričnost i ego beže u fikcije zagrobnog života, koje nam omogućavaju da naša samoljubiva svest zavara sebe da će nekako preživeti moždanu smrt. Odatle

nje sebe i dostizanje onoga što su epikurejci zvali ataraxia.⁷

Ali, svesni ste da smrt dolazi... Da li Vas to plaši?

Ne, mnogo više me plaši neispunjeno život. Smrt dolazi, to je neminovnost, a na nama je da, kada dođe dan kada budemo morali da sklopimo oči, ne žalimo jer smo svoj život proveli kako smo sami odabrali: bez strepnje ili lažne

Zamislite da pokušavate da uverite tinejdžera u priču o bezgrešnom začeću. To je prizor koji bi bilo zanimljivo videti.

su takvi, odnosno dok ne počnete da razmišljate o njima. Primera radi, jedna od najčešćih teističkih potreba jeste potreba za onim što sam obično nazivao objektivnim smisлом života.

Šta podrazumevate pod tim?

Priznajem da nisam uspeo da prodrem do toga zašto stalno i uporno vernici tvrde da su superiorni u odnosu na ateiste po pitanju svrhe života. Ono čemu me je svaki odgovor pri načinjanju ove teme odveo jeste tvrdnja da je ateistima život besmislen jer je smrt konačna. Ali to nas vodi na neku drugu stranu i ovde dolazimo do najmoćnijeg motiva kojim su religije vekovima tlačile čovečanstvo: straha. Iza takozvanog višeg

čitav nebulozni koncept duše. Verujem da je ovo najlepša ilustracija katastrofalne verske logike da između onoga što jeste i onoga što želi da bude uvek izabere ono što želi da bude, bez obzira na neporicivu gomilu dokaza na suprotnoj strani: verska logika je umetnost laganja samog sebe i ne mislim da je to nešto čime se treba ponositi.

Da li ateistički pogled na život isti obezvredjuje?

Ja uopšte ne mislim da ateistički pogled na svet obezvredjuje život, niti da očigledna konačnost našeg postojanja predstavlja tako gorak i poražavajući ishod, kako to vide ovi proroci smrti: nasuprot tome, smatram da je život time vredniji i ispunjeniji. Kada zaista prihvatimo sopstvenu smrtnost, tek onda smo u stanju da slavimo život. Uživanje u svakom trenutku, u svakoj šolji kafe, u svakom vođenju ljubavi, u svakoj reči koju pročitamo iz dobre knjige, u pomaganju drugima, u čarima muzike, u svakoj partiji šaha, u svakoj predstavi koju pogledamo... To je epikurejski hedonizam, kakav nam nudi Onfre^{XX}, to je kreativni čovek koji stvara sopstveni smisao života, koji kroz izbor potvrđuje svoju slobodu i ne libi se da u njoj uživa, to je poslednji ples i smeh smrti i bogu smrti u lice. To je ostvare-

(XX) Michel Onfray (1959 -), francuski filozof ateističkog hedonizma i anarhizma, istoričar filozofije

nade dok se život gasi, sa zadovoljnim osmehom koji će i tada nositi porugu i pobedu nad krvavim pirom smrti. Nema većeg nefasa od predavanja smrti pre nego što ona dođe. Sartr^{XXI} je u pravu, čo-

(7) Stanje bez strasti, unutrašnji mir i spokojstvo, nepomučenost, nepomerećenost, neopterećenost – prepostavke za ostvarenje ovakvog stanja stoje u telesnom zdravlju, psihičkom miru i znanju o kosmosu. Epikurejac je u miru sa sobom, koliko i sa životom i smrću.

vek sam sebe definiše kroz izbore koje donosi. Egzistencija prethodi esenciji⁸... Čovek je gospodar svoje sudbine i života, a ne puki pešak, kakvim ga pravi religija. No strah od smrti svakako nije jedini razlog za verovanje.

Šta još vidite kao bitne razloge?

Tu je ono što je Rasel nazvao potrebom za bogom kao svemoćnim velikim bratom, koji će uvek biti tu za nas i pomagati nam sa preprakama na koje nailazimo. To je pokušaj da se hladni univerzum personifikuje ne bi li ga nekako

postalo briga za nas. Tu je i strah od pakla, ali i od prekora porodice ili šire zajednice, tu je potreba za nekom vrstom kosmičke pravde, tu je deus ex machina za moralna pravila, tu je i plemenita želja za nedostiznim apsolutnim znanjem, ali i ono što se naziva strah od pada sa merdevina: mnogi ljudi veruju po inerciji, zato što su tako naučeni kao deca. Odbaciti religiju urušilo bi njihov pogled na svet kao kulu od karata: još dalje, takva promena bi podrazumevala da sami sebi priznaju da nisu bili u pravu, a to je nešto što većina sebi

se zatekao.

Može li se u tim potrebama skrивati razlog zašto načelno vernici ne vole da pričaju o svojim verovanjima i svaku diskusiju doživljavaju kao lični napad?

Muslim da ste izvesno pogodili metu. Zato tiho parazitiraju na svojim verovanjima, za koja su neretko i sami više nego dobro svesni da su zapravo gluposti, prezirući svakoga ko ih preispituje – baš zato što svoje emotivne potrebe hrane kroz njih. To je školski primer Orvelove²² dvomisli, a i

Čovek je gospodar svoje sudbine i života, a ne puki pešak, kakvim ga pravi religija.

(XXI) Žan Pol Sartr
(1905 – 1980), francuski filozof
egzistencijalizma

(8) Temeljni iskaz egzistencijalističke filozofije: čovek, pošto nema nikakav urođen smisao, identitet, cilj ili vrednost, kroz postojanje iste stvara i time obogaćuje svoju egzistenciju. Njegova svest ga oblikuje nakon što je iskusio egzistenciju. Kroz njihovu kreaciju, potvrđuje sebe kao slobodno biće i time je njegova egzistencija oplemenjenija i ukupno značajnija. Ova misao je jako zastupljena kod Sartra, a dosta je govorio o njoj u svom eseju *Egzistencijalizam je humanizam*.

nikada neće dopustiti zbog vlastite sujete. Moram da odam priznanje jednoj prijateljici koja je primetila da ovi motive stvaraju jako moćnu mrežu koju je jako teško razbiti: raseci je na jednoj strani, stajaće na drugoj dovoljno da se niti opet isprepletu. Neretko takva uverenja dolaze kao nasleđena od roditelja, a prihvatići da su nas oni, voljno ili nevoljno, lagali, obično nadizilazi dozu iskrenosti prema sebi koju prosečan čovek poseduje. Umesto toga, radije će igrati ulogu u kojoj

intelektualnog kukavičluka i fascinirajuće neiskrenosti. Poenta je da ljudi ignorisu bilo kakve dokaze jer žele da veruju da bi zadovoljili najniži deo sebe, onaj koji čezne za samoobmanjivanjem, umesto da smogne snage da se suoči sa stvarnošću. A još Dejvid Hjum je primetio da mudar čovek prilagođava svoja uverenja dokazima. Oni rade suprotno, prilagođavaju dokaze uverenjima.

Da li je laganje sebe nekada opravdano? Da li ljudi imaju pravo

(XXII) Džordž Orvel (Erik Artur Bler, 1903 – 1950), engleski književnik i esejista

neće preterano dugo oklevati.

Želeli biste da znate istinu, baš uvek?

Da. Ako bih bio smrtno bolestavan nade za svakim izlečenjem, da li bih voleo da to znam? Da. Da me žena prevari, da li bih voleo to da znam ili da nikad ne saznam? Naravno da bih voleo da znam. Prosto, pravljenje budale od samog sebe samo zato što bih se tako trenutno osećao bolje mi nikada nije bio hobi. Što se korisnosti tiče, mislim da smo odvi-

ma, kako da objasne deci postojanje/nepostojanje boga?

Predložio bih roditeljima da dozvole deci da budu deca i da ih ne opterećuju bespotrebno tim kompleksnim pitanjem ni najmanje. Biće dovoljno vremena za njega kada odrastu i kada im um maturira. Preporučio bih im pak da nauče svoje dete da kritički i nezavisno misli, te da ne prihvata slepo autoritet i da uvek sledi dokaze, ma kuda vodili. Mislim da bi mu time učinili neizmernu uslugu.

Prosto, pravljenje budale od samog sebe samo zato što bih se tako trenutno osećao bolje mi nikada nije bio hobi.

da žive u iluziji? Da li mislite da to može biti korisno?

Ne, mislim da nikada nije opravданo, niti korisno. Vidite, istina ume da bude bolna, a realnost vrlo neprijatna. Ali to su opet istina i realnost – ako nemate dovoljno hrabrosti da ih prihvate, onda ste sažaljenja vredna kukavica koja svesno bira da živi u deluzijama. Za ime sveta, manimo se jednom lažne učitovisti i nazovimo stvari pravim imenom. Ako već želite da se pretvarate i glumatate da bivam bilo lakše da snosite vlastito postojanje i činjenicu da će umreti, sjajno, uradite to, ali bar nemojte to da predstavljate kao neki uzvišeni ideal koji svi treba da sledimo. Znate, neke je ipak briga šta je istina. Neosporno je da svako ima zakonsko pravo da živi u ma kojim fantazijama da želi, dok time ne ugrožava druge, ali ako me pitate za moralno pravo, a čini mi se da se naš razgovor kreće u tom smeru, ne bih rekao da je situacija tu jednaka. Šta je bolje – neprijatna istina ili ugodna laž? Mislim da je to pitanje na koje svako mora da odgovori za sebe, a opet prepostavljam da je to ujedno pitanje na kom nijedan filozof

še često u istoriji mogli opaziti neizmerno nepovoljne posledice po društvo kada je dolazilo do potrebe da se laž zarad višeg cilja postavi na mesto istine. Kod mene po tom pitanju nema kompromisa. Slobodno promišljanje i gledanje istini u oči su jedini način za lični i civilizacijski napredak, ma koliko to ponekad emotivno teško bilo.

Šta biste posavetovali roditelji-

Smatram da bi na taj način ujedno najlepše ispoštivali i intelektualnu autonomiju sopstvenog deteta. Dozvolite detetu da reši za sebe kada postane punoletno i ne vršite pritisak na njega, ni otvoren, ni prečutan. Odluka na kraju krajeva treba da bude samo njegova.

O BIBLIJI I JUDEOHRIŠĆANSKOM BOGU

Tokom Vašeg gostovanja u emisiji **Zabranjeni forum** televizije Pink BH, podigli ste veliku prašnju kada ste biblijskog boga opisli kao narcisoidnog i sujetnog, do te mere da Vas je paroh sarajevski gospodin Jovanović optužio za banalizaciju i vređanje pred kamerama. Zašto ste to uradili i da li se kajete?

To su, da budem bolno iskreno, verovatno dve najlepše stvari koje sam imao da kažem o njemu kao književnom liku iz fikcije, ali iz meni nepoznatnih razloga delovalo je da su veoma potresle kako publiku, tako i moje drage prijatelje u svešteničkim odorama. U svakom slučaju, kajem se jedino

što sam zanemario činjenicu da mi vreme polako ističe – mogao sam opavdano da dodam par epiteta Bogu koji bi gospodina Jovanovića daleko više uznemirili. Plašim se da gospodin Jovanović nije imao šta pametno i konkretno kaže na tu zamerku, pa se očajnički okrenuo logičkoj zabludi argument iz tona i pozivu na vredanje kao vrsti crvene haringe, odnosno argumentu koji treba da skrene razgovor na drugu stranu i izvede ga iz neprijatne situacije, iako je po sebi irelevantan za iznetu poentu. Jeftina oratorska dimna zavesa.

Da li je biblijski bog zaista narcisoidan i sujetan?

Bojim se da je jasno da je biblijski bog i narcisoidan i sujetan: cele prve četiri zapovesti je posvetio naredbi da se obožava na ovaj ili onaj način, i to samo on i ništa drugo. Sa druge strane, nije našao

za shodno da pomene zabranu ropstva, štaviše Biblija jasno podržava isto. A ako je to malo, konačna konkluzija se nameće kada pročitate poglavje u kom Bog naređuje Avramu da zakolje sina Isaka, koga voli najviše na svetu, samo da bi dokazao da Boga voli još više. Kakva je to poremećnost! Ako to nije primer narcisodnosti i sujetete, te poremećenih moralnih principa, ne znam šta jeste, zaista. Iz ostalih delova Biblije vidimo da Bog ne ume da primi šalu na svoj račun do te mere da naređuje kamenovanje za bogohulnike: dakle, svemoćni tvorac univerzuma deluje poprilično nesigurno i patetično, kao kakav razmaženi diktator Kaligulinog tipa. Ipak, to je još najmanji problem sa onim kako je predstavljen u sopstvenoj svetoj knjizi: kao siledžija koji naređuje ubistva dece, kao zaštitnik i pokrovitelj ropstva, kao

surovi plemenski starešina koji ne vidi ništa sporno sa genocidom, kao primitivni zakonodavac koji gubitak nevinosti žene pre braka ili preljubu sankcioniše smrtnom kaznom, kao užasni sadista koji će mučiti čitavu večnost zbog konačnog zločina, suprotno osnovnom načelu krivičnog prava da kazna odgovara zločinu, kao, kako bi Pelagić^{XXIII} rekao još pre 130 godina, loš majstor koji za to što mu je lonac ispaо loše krivi sam lonac – pogađate da govorim o Edenskom vrtu i potopu... Sve u vezi njega urla da je u pitanju projekcija primitivnih pastira i surovih osvajača, a ne nekakav realno postojeći entitet.

Čini se da je u pitanju tipičan osvajački mentalitet preslikan na komandu nebeskog autoriteta zarad moralnog opravdanja.

Baš tako. Ubij pripadnike drugog

Svemoćni tvorac univerzuma deluje poprilično nesigurno i patetično, kao kakav razmaženi diktator Kaligulinog tipa.

(XXIII) Vasa Pelagić
(1833- 1899), srpski filozof,
socijalista i prosvetitelj

Karavađo, Žrtva Isakova (1598)

plemena, zatri sve muško i sve žensko što je spavalо sa muškarcem, ali ostavi nevine žene, da bi mogao da ih siluješ na miru... Pobij sve ljude u gradu u kom živi makar jedna osoba koja poštujе drugog boga – jer je taj grad

osvajanje, pljačku i pokolj nego božanskim pravom?

Bog, kažete, samo je projekcija?

Upravo. Zato, uostalom, Bog misli da se lepra leči krvljу ubijene ptice, zato nema reči o zabrani

sveznajućem umu: iz tog razloga Biblja ne pominje tamnu materiju, kvantne partikle ili evoluciju. Zato Bog kažnjava Izraelce jer nisu pobili sve neprijatelje, već su neke pošteli – kažnjava ih jer nisu bili dovoljno krvoločni. Okamova oštrica⁹ je neumoljiva. Civilizacijski je potrebno da vekovi prođu da bi čovečanstvo dostiglo taj nivo, a pošto bogovi postoje samo u našim glavama, mogu znati samo ono što mi u tom momentu znamo... Sve ovo je ipak jako ilustrativno kada gledamo pod verničkom prizmom i onda se mizoteizam¹⁰ mora činiti kao opravдан. Međutim, posmatrano sa ateističke strane, ovakvo ponašanje Boga Avramovog, Jakovljevog i Isakovog predstavlja ozbiljnu indiciju da je on ništa drugo do izmišljotine neukih ljudi iz vremena kome istorijski pripada. Odатле njegove primitivne vrednosti i zapanjujuće neznanje. Opet, Okamova oštrica je korisna.

Da, zaista postoji mnoštvo priča

Kako bolje opravdati osvajanje, pljačku i pokolj nego božanskim pravom?

nečist. Ovo je doslovno ono što piše u Biblji. Kako bolje opravdati

ropstva ili pravima žene, ali ima naredbe da se veštici ne dozvoli da živi, zato nema ničega što se ne može pripisati jednoj neukoј mitolоškoj i magijskoj svesti pre nego

(10) Stav da božanstvo ili bogovi postoje, ali da zaslužuju mržnju, prezir i odbacivanje, a ne pokoravanje.

Vilijem Okamski

(9) Filozofski princip koji se pripisuje logičaru i franjevcu Vilijemu Okamskom. Ironično, vremenom je počeo da služi baš kao jedan od glavnih principa pro ateizam. „Entitete ne treba nepotrebno umnožavati.“ Šta ovo znači? Na osnovu raspoloživih podataka, mora se težiti najjednostavnijem mogućem objašnjenju, izbegavajući kompleksnija objašnjenja neke pojave ako na njih ništa ne ukazuje. Nepotrebne pretpostavke se eliminisu.

Geteov Prometej se smatra sjajnim izrazom mizoteizma

Medvedice proždiru decu jer su ismevala Jeliseja

Božiju, biva brutalno maltretiran, zaražen teškom bolešću, dok gleda kako mu žena, deca i stoka bivaju otregnuti iz života... sve zato što je svemoćni Bog pao na najjeftiniji trik obrnute psihologije, koji mu je podvalio njegov arhinepriyatelj. Sve zato što je Bog narcisoidan do te mere da želi da ga Jov voli iako mu je poubijao ženu, te sve čerke i sinove. Đavo igra na tu kocku. Kaže Bogu: „Ali Jov te voli samo zato što si mu sve dao.“ A šta Jehova odgovara? „E, pa, samo me gledaj, sad ču da mu sve oduzmem i opet će da me voli! Maltretiraj ga po volji, samo nemoj da ga ubiješ, sve ostalo možeš da radiš.“ Bezuslovna ljubav, san svakog opse-

Bog misli da se lepra leči krvlju ubijene ptice, ali zato nema reči o zabrani ropstva ili pravima žene.

iz Biblije u kojima se bog ponaša monstruozno.

Najblaže rečeno, dotle da je vrlo lako pomisliti da je Bibliju napisao đavo kao vrstu sopstvene propagande. Četiri biblijske priče, barem po mom ukusu, najbolje ilustruju njegovu zastrašujuću nemoralnost: priča o Jeliseju, Knjiga o Jovu, priča o sinu Davidovom i priča o pokolju egipatskih prvorodenih. Jelisej je bio jedan od proroka ovog boga smrti i nepravde. Jednog dana, kraj puta je sreo 42 dece, koja su ga ismevala da je čelavko (pritom je odista bio čelav). Jelisej to nije mogao da podnese, pomolio se Bogu, a zatim je Bog poslao dve medvedice iz šume, koje su decu rastrgla na komade. Kraj. Savršena pravda i krasna priča za uspavljanje dece...

Jelisej nije toliko poznat koliko Jov, koji se pominje gotovo redovno?

Jelisej je bitan prorok koji se javljuje mnogo puta u Bibliji, ali

Gonzalo Karasko, Jovovo zašto (1881)

rekao bih da je Jov danas uistinu poznatiji. Knjiga o Jovu je nešto obimnija od ove specifične priče o Jeliseju, ali mislim da je moralno još dubioznija. Jov, pravednik, kako ga opisuje sama Biblija, koji je u svemu držao zakone i reč

sivnog manijaka... Nije li to sujeta Boga i nedostatak bilo kakvog samopoštovanja kod Jova?

Šta je Jov trebalo da uradi?

Čovek sa kičmom bi pokazao Bogu srednji prst i svojevoljno

otišao u pakao, pokazao bi da ne želi da životi njegove porodice budu igracke bilo čije sujete , a Jov mu se zahvalio... Teolozi kažu da je Jov savršeni vernik i da treba učiti od njega. Ja mislim da ga treba prezirati kao lјigavog. Kakav užasan mazohizam, kakvo najteže silovanje dostojanstva, kakvo besmisленo ubijanje nevinih, kakva

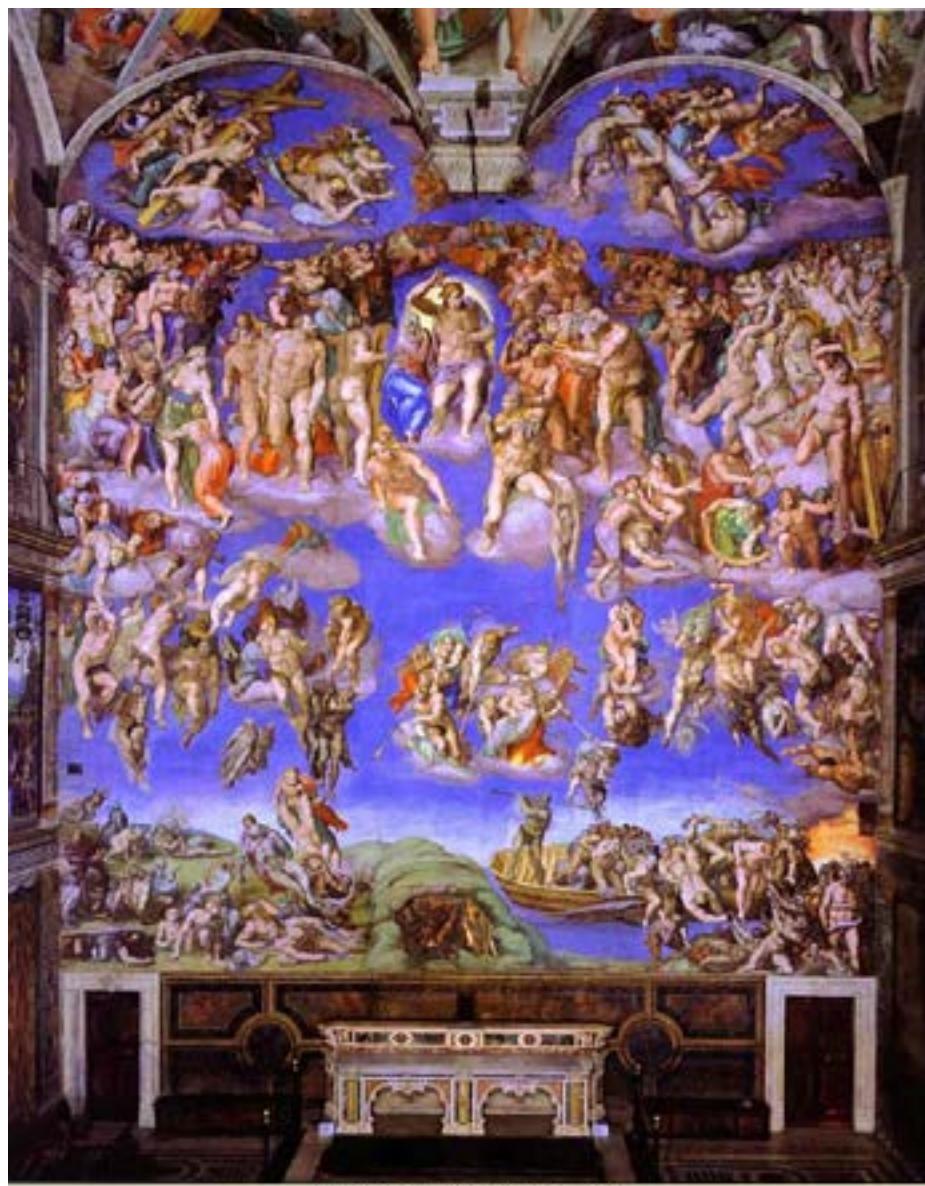

možda ne zvuči užasno, dok se ne shvati da Davidu neće faliti ništa, već će Bog ubiti njegovo dete, koje će posle sedam dana umreti.

To je neka vrsta nasleđa, ta krivica...

Zapravo to je dosovno u pravu nasledna krivica, najnemoralniji koncept koji je odavno odbačen u krivičnom pravu, užasna, bolesno

Čovek sa kičmom bi pokazao Bogu srednji prst i svojevoljno otišao u pakao, pokazao bi da ne želi da životi njegove porodice budu igracke bilo čije sujete , a Jov mu se zahvalio...

Mikelanđelo, Strašni sud (1534-1541)

pakost, kakav nedostatak viteštva i osećanja prema svojoj porodici! Još uvek sam zgađen tom pričom.

Priča o sinu Davidovom može vrlo lepo da se sažme: David je seksualno iskoristio žene drugih ljudi i onda je Bog rešio da ga kazni. Ovo

pokvarena ideja da smo krivi za grehe naših predaka, da smo krivi zbog nečega na šta ni na koji način nismo uticali, niti smo mogli da utičemo ... kakvo iznenadenje što su obični profesori prava uspeli da moralno nadmaše sveznajućeg i moralno savršenog Boga kad je uloga zakonodavca u pitanju. Ako mi ne verujete, uporedite bilo koji moderni krivični zakonik sa Levitskim zakonikom. Ipak, Biblija uporno insistira na tom konceptu nasledne krivice, tvrdeći čak da deset generacija kopileta neće moći da uđe u raj. Znači, ukoliko sam bio dobar čovek, a rođen sam iz pogrešne veze, ništa od raja za mene? To je vrsta aristokratskog elitizma... A, kad smo već kod Davidovog deteta, kako je dete krivo za bludničenje oca? Moglo bi se svakako reći da je kazna namenjena Davidu – na kraju krajeva, malo šta je strašno kao gubitak deteta- ali šta je život tog deteta, kolateralna šteta? Toliko malo Bogu vredi?

Priča o prvorodenima je verovatno najpoznatija od pomenutih, zapravo bila je ekranizovana u crtanom filmu za decu.

Da, osim što u crtaču nije bilo scene samog pokolja, što je sasvim razumljivo. Nemam reći za tu mo-

Jevreji podsećaju sveznajućeg Boga u koje kuće da ne pusti andela smrti prilikom masakra egipatskih prvorodenih tako što premazuju ulazna vrata jagnjećom krvlju.

Dvouim se između „nemoj kuvati jareta u mleku majke njegove“ i naredbe da ženi, koja se umeša u tuču dva muškarca da bi zaštitiла muža i pritom zgrabi testise njegovog suparnika, treba odseći ruku. Pošto je ova situacija izgleda bila dovoljno česta da zasluži svoju naredbu, čovek mora da se zapita koliko je nekad život bio zanimljiviji.

Vi kao da govorite da Bog ne postoji, a onda ulazite u moralnu analizu njegovog lika. Da li je to kontradikcija?

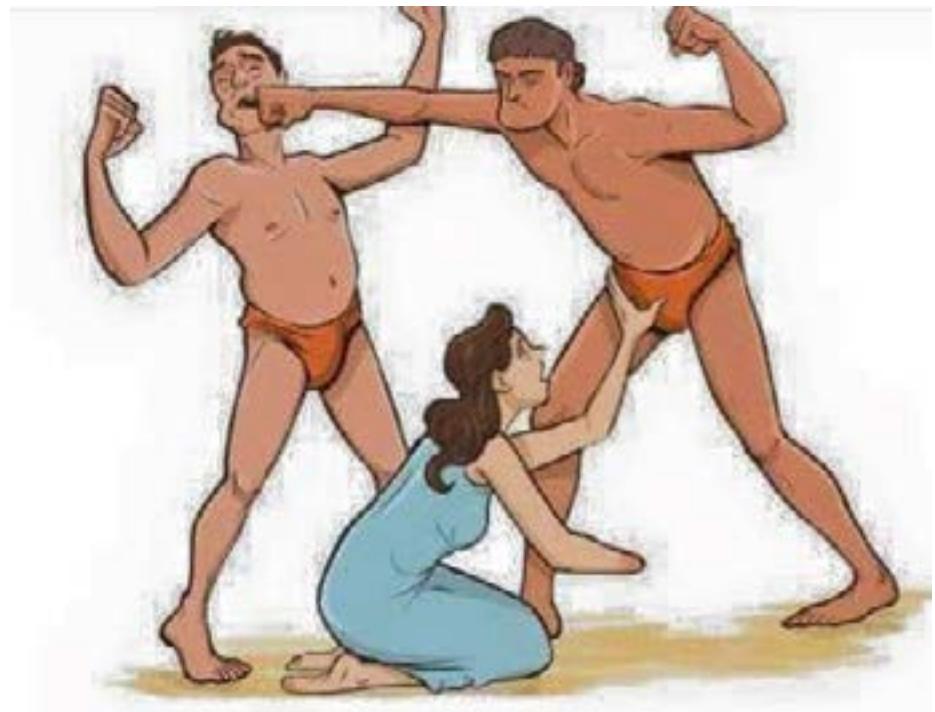
Ali to uopšte nije ono što govorim: agnostički ateizam je na poziciji da nema dobrog razloga za verovanje u postojanje boga, bilo kog

od hiljada njih. To nije eksplicitna tvrdnja da božanstvo ne postoji, još manje tvrdnja da Jehova ili Jahve, kako vam draže, ne postoji. Međutim, naravno da nije reč o kontradikciji, što zna svako ko je makar jednom u životu prisustvovao časovima književnosti: analizirati moralne izbore nekog lika ne znači smatrati ga realno postojećim. Ne mislimo da su Merso, Aramis, Zevs ili Kirilov realno postojeći kada ih analiziramo, govorimo o njima isključivo u sklopu literarnog sveta. Kada govorim o božanstvu judeohrišćanstva, ja govorim o onome što se nalazi u svetim knjigama, ni za trenutak ne smatrujući da to predstavlja neku istorijsku istinu. Zapravo, mislim

Uvek sam ponavljaо da ne bi bilo loše kada bi poneko od vernika zaista i pročitao svoju svetu knjigu. Ipak sa moјim bliskim hrišćanskim priateljima još nisam bio te sreće. Možda su zato i dalje hrišćani.

ralnu kloaku u kojoj Bog za kaznu faraonu ubija svu egipatsku decu, od prvorodenčeta faraona do prvorodenčeta svih neegipatskih robova, iako je nekoliko poglavljia ranije sam isti čin ocenio kao nemoralan. Pa šta je onda Bog, ako ne licemer? Samo ubistvo faraonovog deteta zbog njegove odluke je nemoralno, ali za šta su krivi robovi, a kamoli deca robova? Zašto su ona morala da umru? To je zaista neshvatljivo svakome ko je etički polupismen... A opet, samo izvlačenje ovih priča iz rukava nekako nagoni hrišćane da se zamisle. Uvek sam ponavljaо da ne bi bilo loše kada bi poneko od njih zaista i pročitao svoju svetu knjigu. Ipak sa moјim bliskim hrišćanskim priateljima još nisam bio te sreće. Možda su zato i dalje hrišćani.

Koje su najapsurdnije biblijske naredbe?

Peta knjiga Mojsijeva 25-11

„Ako bi se svađali ljudi, jedan s drugim, pa bi došla žena jednoga da otme muža svojega iz ruke drugoga koji ga bije, i pruživši ruku svoju uhvatila bi ga za mošnice. Odseci joj ruku; neka ne žali oko tvoje.“

da smo dobili neiscrpnu količinu arheoloških dokaza koji pokazuju suprotno.

Ipak, u Bibliji postoje i etičke smernice koje nisu tako loše. Uostalom, Vi ste uglavnom sada govorili o Bogu u Starom zavetu. Novi zavet, na primer, uči nas da pomažemo siromašinu, te da volemo svoje neprijatelje i bližnje...

sumnjivo.

Da ne pominjemo da je Bog po učenjima teologa moralno savršen, a to je absolut i nema menjanja jer promena nije logički izvodljiva: ili je ropstvo moralno opravданo ili nije. Ne može i biti i ne biti. Ubijanje dece je ili dobro ili nije. Ne može biti oba. Ili oko za oko ili drugi obraz, ne može

Novog zaveta. Bog Novog zaveta uopšte nije dobrođušan, kako se predstavlja?

Zapravo, Novi zavet donosi razrađenu misao o paklu kao večnom mučilištu, u Starom zavetu je zagrobni život posve drugačije i neodređenje pominjan. Kako bi Hičens rekao, jednom kada vas Bog Starog zaveta kazni, kada vam

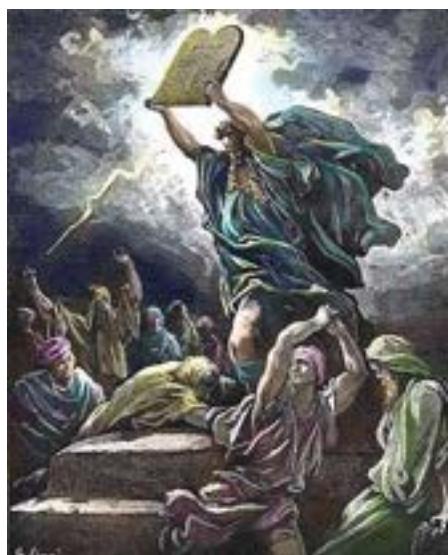
Ili oko za oko ili drugi obraz, ne može oba.

Zar Bog ne deluje pitomije u Novom zavetu?

Hoćete reći da deluje drugačije? Kao da je šizofren? Ta slika starog biblijskog božanstva kao destruktivnog i besnog manijaka okrenutog kazni i nasilju zarad svake sitince, koja je biblijski sasvim utemeljena, često se stavlja kao kontrast božanstvu Novog zaveta, koje je navodno blago, divno i opraštajuće... Osim što nije, ali opet kako bi to znala horda vernika koja zapravo nikad i ne čita Bibliju? Propaganda je jako moćna stvar. Ali zar vam se ne čini da bi to, tako izneto, bilo loše pisanje i iskakanje iz lika slično onome kada bi Tolkien^{XXIV} Sauron u „Dve kule“ počeo da deli bombe bez ikakvog objašnjenja u tekstu? Što nije ni začuđujuće kad pogledamo broj autora Biblije i njenih prevodilaca... Ali zar se ne biste zapitali: „Čekaj, šta se desilo sa ovim likom? Ovo nije on. On ovo ne bi uradio.“ Zašto je Bog Starog zaveta toliko drugačiji od Boga Novog zaveta?

Da, ta promena zaista deluje

(XXIV) Džon Ronald Ruel Tolkien (1892 – 1973), profesor anglosajnskog jezika i engleskog jezika i književnosti na Oksfordu, pisac epske fantastike

Gnevni Mojsije sa zapovestima kao predstava gnevног Boga Starog zaveta

oba. Nasilničko ponašanje je ili dobro ili nije. Moralno savršena ličnost ne može da se promeni u svoj opozit, ne možete Boga kao tribalnog osvajača da promenite u pacifistu, a da ostane jednak moralno savršen. Te odlike su suprotne i isključuju se između sebe. Zato i ovde imamo odjek toliko prisutnog verskog licemerja. Uzgred, isto važi i za moral, posebno univerzalni, kog se religija drži: ako je ropstvo bilo moralno nekad, kako to da sad nije? Zaista me zanima kako vernici to uspevaju da pomire u svojim glavama.

Da se vratimo na krakter Boga

njegove horde zapale kuću, siluju crku, a vas sa sinovima i ženom pobiju, otimajući vašu stoku i drugu pokretnu imovinu, jednom kad vas zemlja proguta i prekrije, stari Bog je završio sa vama. Ali Bog Novog zaveta vas tek onda uvodi u mučilište, i to večno. Apsolutno nemoralna ideja jer je nemoguće napraviti beskonačno veliki zločin koji bi odgovarao beskonačno dugoj kazni – veliki, da, ali ne beskonačno veliki: to je srž nepravde pri kažnjavanju jednakako kao kada bi vas sutradan država obesila jer ste prešli ulicu na crveno. A ipak, vidimo da će vrlo beningne moralne pogreške voditi u pakao: sama Biblija eksplisitno kaže da će svi lažovi ići u pakao. Ne mnogi, ne većina, svi. Svi koji su ikad izgovorili makar jednu laž, ma koliko sitna ona bila, završiće u paklu.

Jeste li nekad slagali?

Jesam.

Izgleda da će tamo biti poprilične gužve. U pakao će očigledno otici i nekrštena deca, barem prema biblijskim stihovima. Dakle, dete nekog Inke koji nikada nije čuo za Isusa će biti večno mučeno zbog toga što se rodilo na pogrešnom mestu? Na stranu to što sam Isus eksplisitno kaže da se sve monstruozne odredbe Starog zaveta važe do poslednjeg slova i što opet imamo smrtnu kaznu, mizoginiju,

preporuku za samosakaćenjem i ropstvo u novim količinama na stranicama Novog zaveta. Taj deo ne sadrži samo Besedu na gori,

še? Sa kojim moralnim pravom? Imamo i drugi vid metafore na stolu, kao što je recimo biblijska kreacija, koja je bila bukvlano

dim u tome ništa uzvišeno. Lično mislim i da je naredba da volimo bližnje svoje protivna ljudskoj prirodi – jednostavno ne može se

Metafora je izraz koji koristimo za biblijske tvrdnje ili naredbe koje su prevaziđene bilo zbog moralnog progrusa, bilo zbog naučnog uspona.

preporučio bih vam da čitate daleko obminije delove Savla iz Tarsa ili da se upoznate sa mračnjim Isusovim minutima...

Teolozi često u odbrani Biblije govore o metaforama i alegorijama, te shvatanju konteksta. Šta kažete na to?

Ja znam nešto malo o književnosti, ali ovde sam nemoćan i osećam se nekompetentno. Voleo bih da mi neko objasni gde je konkretno metafora u „ubij devojku koja nije nevina prve bračne noći“ ili „ubij onog ko radi na Šabat“. Šta to zapravo znači? I u kom kontekstu su te stvari prihvatljive sa aspekta apsolutnog i univerzalnog, objektivnog morala, koji zagovaraju ti isti teolozi? Zar moralno savršen Bog ne bi znao ili možda ne bi bio moralno obavezan da objavi u svom otkrovenju kako su one varvarske, zabranivši ih ako su se one spontano razvile u prvim društвima? Ne, naprotiv, one nam se nude kao sam božanski zakon. Kakva koincidencija što se sveznajući Bog uklapa savršeno u tribalni moral, skoro kao da ga je neko, usuđujem li se da primetim, izmislio... Metafora je lep način da potuljeno pokušate moralno da rehabilitujete religijske spise za nasilje ili neznanje. Recimo biblijska smrtna kazna za veštice je u međuvremenu postala metafora – od XV do XVIII veka hrišćani nisu misli da je to metafora, zapravo bili su jako uvereni u njenu bukvalnost, toliko da je to 60 000 žena platilo glavom. Treba li to da se zaboravi, a ta odredba ignori-

Spaljivanje veštica na lomači

shvatana dok nismo zahvaljujući prirodnim naukama shvatili pravu starost unvierzuma i dobili teoriju evolucije koja objašnjava raznovrsnost živog sveta. Onda je to postala metafora. Dakle, metafora je izraz koji koristimo za biblijske tvrdnje ili naredbe koje su prevaziđene bilo zbog moralnog progrusa, bilo zbog naučnog uspona. Hoće li, pitam se, na kraju i Bog postati metafora?

Šta mislite o Isusovim moralnim poukama?

Sve u svemu, mislim i da je mnogo hvaljena krilatica o voljenju svojih neprijatelja sirovo nasilje nad čovekom prirodom i najstrašniji mazohizam, kao i što je ideja praštanja grehova kroz pokajanje duboko nenormalna suspenzija pravde, koja očigledno favorizuje nasilnika i pljuje na žrtvu. Ne vi-

naređiti da se neko ili nešto voli, niti ljubav trpi prinudu, a svakako bih imao nisko mišljenje o mojoj ljubavi i slobodi kada bi mi bilo naređeno da ih nekome pružim. Prinuda na ljubav je loša jer je preterana. Ipak, izgleda da imam više ljubavi prema komšijama od nekih crkvenih otaca, poput Tertulijana^{XXV}, jer ne mislim da bi mi bilo

(XXV) Tertulijan (oko 160 – oko 240), hrišćanski latinski pisac, apologeta i filozof

zadovoljstvo da iz raja posmatram mog komšiju kako se večno muči u vatrama pakla. Zapravo, nikad ne bih pristao na takav raj dok znam da ljudi koje sam poznavao i oni koje nisam najstrašnije pate.

kamenovati homoseksualce i preljubnike, nećete ubiti neposlušno dete, nećete preskočiti sendvič sa svinjetinom ili večeru od morskih plodova, te će se istetovirati, onda vi ne prezentujete i ne praktikujete kotradiktorni moral Knjige u celosti, što je, smatram, i

samo u svoje ime, ne u ime drugih ateista, pošto ateiste povezuje jedino to što ne veruju u boga. Možda odatle zabluda da ateisti nemaju morala jer je to delom tačno: ateisti nemaju moral uklesan u kamenu koji je jedinstven za sve njih jer im ga je sa neba dao nepogrešivi

Uzimajući u obzir kakve stvari stoje zapisane u njihovim svetim knjigama, zaista bih izbegavao diskusiju o moralu da sam na mestu profesionalnih apologeta.

O MORALU

Hedonisti smanjuju patnju, to je jedan od osnovnih principa hedonizma, zar ne?

Da. U mojoj ličnoj etici je smanjenje sveopšte patnje jako bitno. Ipak, slažem se da je u moru montruoznih naredbi svetih knjiga moguće iščeprkati par moralno pristojnih koristeći se logičkom greškom biranja trešanja¹¹. Problem je što ste onda moralni sudija i moralni izvor vi sami, a ne sveta knjiga. Ako rešite da ćete primenjivati „voli svoje neprijatelje“ i „pomaži siromašnjima“, a nećete

nemoguće, nego prezentujete one delove koji vam se dopadaju. Vi ste merilo, a ne Knjiga, što je nešto šta nas Biblija eksplicitno upozorava da ne radimo.

A opet, često od vernika čujemo kako ateisti nemaju morala...

Uzimajući u obzir kakve stvari stoje zapisane u njihovim svetim knjigama, zaista bih izbegavao diskusiju o moralu da sam na mestu profesionalnih apologeta. Da sam na mestu „običnih vernika“, prvo bih pročitao sopstvene svete knjige i uzeo barem početni kurs iz etike.

Kakvo je Vaše gledište o moralu? Odakle ateisti izvlače svoj moral?

Pitanje morala je jako složeno pitanje koje bi umnogome prevazišlo naš razgovor ako bih se rešio da temeljeno odgovorim na njega i različiti pristupi tom pitanju posve su legitimni i imaju jaka teorijska opravdanja, tako da moram da Vas ispravim: ja mogu da odgovorim

autoritet. Ateisti sumnjuju u etičke principe i grade sopstveni moral, ostavljeni su pred ogledalom situacione etike, gde uvek iznova i iznova moraju in concreto da promišljaju šta je ispravno, a ne da to urade po hladnom automatizmu „Biblija tako kaže – ergo tačka“, koji se pokazao kao ne samo loš, već i neretko fatalan.

Mislite da je moral uklesan u kamen opasan? Ima li među ateista moralnih nihilista?

Kao i sve drugo, moral bez preispitivanja obično postaje ekstremno opasan, posebno što su mnoge norme koje usvajamo sa majčinim mlekom posve iracionalne. Takođe je tačno da među ateistima postoje i moralni nihilisti, odnosno ljudi koji ne veruju da postoji objektivna razlika između dobrog i lošeg, kao i moralni relativisti¹², od kojih bih kao najbitnije izdvojio etičke subjektiviste.

(11) P. Stojadinović, 50 logičkih grešaka za koje treba da znate, Heliks, Smederevo, 2014., str. 94: „Biranje trešanja je logička greška koja nastaje kada se pažnja skreće samo na pojedinačne slučajevе ili podatke koji potvrđuju određeni argument ili poziciju, dok se zanemaruje znatan broj svih ostalih relevantnih podataka i dokaza koji mogu da opovrgnu taj argument ili poziciju. ... Ovo je vrsta zablude zbog selektivne pažnje, za šta je najčešći primer potvrđena pristrasnost – tendencija ljudi da favorizuju informacije koje potvrđuju njihova verovanja ili hipoteze i ignoriraju informacije koje im ne idu u prilog.“

(12) Moralni relativizam je pozicija da su moralni sudovi tačni ili pogrešni isključivo zavisno od tačke gledišta (kao što je istorijska epoha, društvo ili kultura). Moral svakog društva je unikatan, a različite kulture imaju različite moralne vrednosti, pa, pošto nema univerzalnih moralnih vrednosti koje deli svako ljudsko društvo, nema ni objektivnog morala.

Gde Vi stojite kada je moral u pitanju?

Ja stojim na poziciji moralnoga realizma¹³ kao izdanka moralnog objektivizma, koji je potpuno saglasan sa hedonističkom filozofijom slavljenja života, koja za svoj cilj ima povećanje zadovoljstva i smanjivanje patnje, i na ličnom

onih koji su imali potrebe za tim oprostom, odnosno kod onih koji nisu imali moralne snage da kažu „ne“ na samom početku, već tome pribegavaju, najčešće neiskreno, nakon kršenja moralne norme da bi se u sopstvenim očima oprali ili spasili od pakla.

na represija koja sprečava humor i intelektualni integritet da naude religiji – ona je opasnija jer je, za razliku od otvorene zakonske prisile ili brutalne sile, u rukavicama, pa mnogi ostanu žalosno nesvesni njenog razornog dejstva na umove sumnjičavih ljudi. To je ukratko duh palanke – ne preispis-

Ono što je izvesno jeste da moral dolazi iz ljudske empatije i ljudskog razuma, a ne iz neke svete knjige.

planu i po pitanju drugih. Ova filozofija ne samo da ima sjajne praktične rezultate, nego je na neki način nesvesno već uzidana u nas jer koristi našu evolucijom isklesanu odbojnost prema bolu, patnji i nesreći, i to na korist nama koliko i drugima. Međutim, ono što je izvesno jeste da moral dolazi iz ljudske empatije i ljudskog razuma, a ne iz neke svete knjige. Ako u svetim knjigama i možete naći nešto moralno, u pitanju je pre obrnut slučaj: to je kao norma proizašlo iz morala ljudskog autora iste. Uzgred bih primetio da je humanistički moral više preventivan, dok je čitav sistem morala u kom je oprost od strane božanstva moguć uvek više prolazilo kod

O NEPOŠTOVANJU RELIGIJE I SLOBODI GOVORA

Koje su najfatalnije stvari po religiju i zašto?

Sumnja. Slobodna intelektualna inteligencija. Humor. Intelektualni integritet. Upravo stvari koje religija pokušava svesrdno da suzbije, bilo da to radi kroz satanizaciju sumnje i dekapitaciju slobodne inteligencije u svetim knjigama, bilo da to radi kroz zakone o blasfemiji protiv humora ili kroz ubistva karikaturista, bičevanje slobodnih misilaca, te njihovo bacanje sa sedmog sprata. Znate šta je Isus označio kao najveći greh? To nije genocid, ni ubistvo deteta, ni silovanje, ni posedovanje robova – najveći greh je hula na Svetog Duha. Sapienti sat. Tu je i socijal-

tuj da ne bi šaputali za tobom. To je ono „treba to poštovati, iako ne veruješ“, „sa nekim stvarima se ne treba sprdati“, „nemoj da si nekulturnan“ i slično.

Ne prihvata te zamerke kao osnovane?

Sve su to malograđanske korekcije za labilnije, kakvih ipak ima, koje stadu omogućavaju da zadrži svoje iluzije pokušavajući da prisile na povlačenje kritičare vrlo prizmetnim mehanizmima sramoćenja. Zašto bi bilo pogrešno šaliti se na račun bezgrešnog začeća, zmije i magarca koji govore, čoveka koji živi u utrobi velike ribe tri dana, hodanja po vodi, žurke leševa svetih u Jerusalimu nakon raspeća, grma koji govori ili razgovaranja sa smokvinim drvetom? Meni ove stvari deluju kao jako dobra šala u sebi, sem poslednjeg, koje mi pre deluje kao materijal za

(13) Moralni realizam je pozicija u okviru metaetike koja tvrdi da postoje moralne istine nezavisno od subjektivne tačke gledišta i da su neke takve propozicije tačne.

On je tvrđa pozicija od moralnog univerzalizma, koji uže tvrdi da postoje neki etički sistemi koji su univerzalno tačni, bez drugih pretenzija. Za moralni realizam, pak, postoje moralne činjenice, koje moral stavljaju pod patronat ontologije kao discipline filozofije koja se bavi onim što jeste. Iz perspektive moralnog realiste, moralni sudovi nalikuju matematičkim.

kvalitetnog i strpljivog psihijatra. Još bih napomenuo da je veliki neprijatelj organizovanih religija internet, koji omogućava slobodan protok informacija. Ljudima je sada kao nikada pre omogućeno

ideologije. Ako se pitate kako to izgleda u praksi, pogledajte današnje islamske teokratije. Problem je što nam iskustvo pokazuje sledeće: religija želi poštovanje dok ne ojača dovoljno, čim ojača nju ne

Ako tražite od mene da poštujem priču o bezgrešnom začeću, vi tražite od mene da ponižavam sopstveni zdrav razum. Tražite od mene da se pokoravam i osećam kao idiot. To ne mogu sebi da

Poštovanje religije zahtevaju ili sveštenici, iz razumljivih razloga, ili ljudi koji prosto nisu sigurni u svoja verovanja dovoljno da bi čuli njihovu kritiku.

da se upoznaju sa manama dokaza za postojanje boga, da gledaju formalne debate o egzistenciji božanstva, da pročitaju iskustva drugih, da vide snimke užasa koje organizovane religije ostavljaju za sobom, da upoznaju istomišljenike, pa i da nađu podršku za neprijatan „izlazak iz ormara“, odnosno javno priznanje da su ateisti. Pored toga, na internetu je nemoguće ili barem jako teško ograničiti humor i slobodnu inteligenciju. Kao što je otkriće štampe bilo seme iz kog se rodilo prosvetiteljstvo nekoliko vekova kasnije, tako će internet poslužiti kao seme humanističkom i sekularnom antiteizmu. Samo što će to biti daleko brže i, nadam se, bezbolnije za čovečanstvo.

Očigledno ste, kako ste naveli u svom eseju još pre nekoliko godina, ostali pri tome da religiju ne treba poštovati. Možete li ukratko da objasnite našim čitaocima zašto?

Religiju ne treba poštovati zato što ne nudi nikakvu ontološku istinu, moralno je posramljujuća i pogubna, a društveno jako opasna. Poštovanje religije zahtevaju ili sveštenici, iz razumljivih razloga, ili ljudi koji prosto nisu sigurni u svoja verovanja dovoljno da bi čuli njihovu kritiku. Kroz poštovanje joj se samo dozvoljava da ojača i da nas sve maltretira, posebno jer u biti ne govorim o veri kao ličnom pitanju pojedinca, već o organizovanoj religiji, koja se pokazala agresivnom i totalitarnom, upijajući u sebe elemente političke

samo da ne zanima poštovanje drugog, nju ne zanimaju ni osnovna ljudska prava slobodnih misilaca i ateista.

Šta mislite pod tim?

Počinje da nam ulazi u krevete, počinje da nam ulazi u kuhinju, u škole, u zakonodavstvo, u moralni sistem, u ono što smemo da kažemo, napišemo ili čak pomislimo, bukvalno nas porobljava. Poslednji stupanj je pokušaj da nam se zađe u glavu. Uostalom, nije li Isus govorio o grehu u mislima i izjednačio ga sa grehom u delu? Dakle, pomisliti na ubistvo nekog je identično kao ubiti ga. Šteta što ovo niko nije rekao rimskim pravnicima, koji su, jadni i glupi, poštovali načelo „za misli se ne odgovara“... No, zanosim se. Ono što je predmet zabune je sledeće: ljudi ne mogu da shvate da je savršeno moguće poštovati Ustavno pravo svakog pojedinca da uživa sopstvenu autonomiju po pitanju veroispovesti, a pritom ne poštovati sama učenja religije. To je esencijalna razlika, ona koju je nemoguće dovoljno puta podvući.

dopustim. To se kosi sa mojom slobodom misli i govora, koja je, kako bi to divno primetio Patrik Kondel^{XXVI}, daleko svetija od svih bogova i svetih knjiga na ovom svetu.

Ne izgleda li ponekad da je ismevanje religije pomalo ekstremno? Nisu svi religiozni ljudi fanatici, pa opet ne vole da vide ismevanje svojih svetih figura. Da li podržavate apsolutnu slobodu govora? Imali smo slučaj „Šarli Ebdo“ gde su reakcije domaće javnosti bile: „Pa, dobro, sami su tražili, nacrtali su Muhameda. Dobili su ono što su zaslužili.“ Kako komentariše taj slučaj?

Ne verujem da je parče papira sa crtežom vrednije od bilo čijeg života, ma šta stajalo na njemu. U potpunosti smatram slobodu govora jednom od ključnih za nesmetano funkcionisanje otvorenog društva i podržavam je u ustavnim granicama zapadne civilizacije,

(XXVI) Patrik Kondel (1950 -), britanski pisac, komičar i javni govornik

drugim rečima smatram njeno ograničenje opravdanim ukoliko se jasno i otvoreno poziva na nasilje protiv nekog pojedinca i grupe. Posebno znajući koliko smo je mi u Evropi skupo platili – krvlju, ne mislim da imamo moralno pravo da je se olako odrekнемo. Hićens bi rekao da je početak ljudske emancipaciju mogućnost da se smeje autoritetu. Autoritet ne trpi smeh zato što ga urušava i baš zato je smeh neophodan. Naravno da religiozni ljudi ne vole da vide ismevanja svojih svetih figura, kao što ni pripadnici neke stranke ne vole da vide ismevanje sopstve-

Dakle, sloboda govora je iznad verskih osećanja?

Postavlja se pitanje da li je opravданo da zbog zabluda i osetljivosti nekolicine ili čak mnogih društvo vrati cenzuru i ponovo propadne u jamu iz koje smo se jedva iščupali građanskim revolucijama u Evropi.

Ili je u pitanju nešto drugo, strah od religije, koja je zbog šale spremna nekog da ubije na mestu, baš kao što su Jelisejevi medvedi pobili decu koja su ga ismevala?

Mislim da je pre to na pozornici, ali mislim da se pred tim strahom

generalno daleko od poimanja vrednosti slobode govora, što možda objašnjava mlake reakcije povodom katastrofnog stanja medija u današnjoj Srbiji. Ljudi su više marili o sirotim verskim osećanjima nego o slobodi govora i nečijem životu.

Ipak, ako za trenutak to zanemarimo i pogledamo rad Šarlja...

Slažem se, neke njihove karikature jesu otvoreno zabijanje prsta u oči, mislim da niko to neće poricati. Neke su poprilično prazno provo-ciranje, druge nose sjajnu poentu. Ali šta je bitno? To da dok postoji

Sloboda dolazi sa cenom, a cena je hrabrost.

nog vođe. Ali to je satira, neko će nužno biti nesrećan zato što satira mora da pogađa metu. Sve to podseća na „Carevo novo odelo“, gde se većina grozi nad malom grupom nezavisnih intelektualaca, koja svojom satirom rizikuje puno da bi pokazala da je car go, odnosno da je religija glupost. Ne verujete da možete mnogo da izgubite? Pitajte redakciju Šarlja. Pitajte sekulariste u Pakistanu. Pitajte sekulariste u Arabiji. Pitajte Fleminga Roza^{XXVII}. Pitajte Salmana Ruždija^{XXVIII}.

(XXVII) Fleming Roz (1958-), urednik u danskom listu „Jilans posten“, koji je zaradio fatvu zbog karikature proroka Muhameda

ne treba povlačiti – to je moralni imperativ, to je dužnost. Sloboda dolazi sa cenom, a cena je hrabrost. Sto se Šarlja tiče, to je bilo poprilično neveselo iskustvo za mene jer sam shvatio koliko smo

(XXVIII) Salman Ruždi (1947-), angloindijski pisac i eseista koji je zbog dela „Satanski stihovi“ dobio fatvu od strane iranskih verskih vođa, kojom je njegova glava ucenjena na četiri miliona dolara

Šarli, ekstreman, kako rekoste, postoji sloboda govora i sloboda kritike, koja je daleko bitnija od nečijeg osećanja uvredjenosti zbog satire određene ideje. Čim bude-mo počeli da određujemo koje su to ideje ekstremne u satiri, odno-sno koje su nepodobne i zabranje-ne, satira će umreti, postaće pra-zna i besmislena, jer je ona odraz slobodne inteligencije. A slobod-ne inteligencije nema ako vam kažem: „Ne smeš to da kritikuješ, a ovo što smeš da kritikuješ smeš samo na ovaj način.“ Uvređeni karikaturama su mogli da napišu neki tekst, da naprave karikaturu koja bi pokazala zašto su te kari-kature glupe, da zatraže zaštitu od suda ili da se upuste u javnu debatu o slobodi govora. Umesto toga, izabrali su kalašnjikove. Mislim da to dovoljno govori o psihologiji tih ljudi. Hteli su da nas zastraše i zato nisu pucali u Šarli, nego u slobodu govora. Ipak, civilizacijska je tekovina da ideje nemaju prava, a ljudi ih imaju. To je verovatno zato što su prava ideja uvek išla na štetu prava ljudi. A ljudi su bitniji od ideja.

O SEKULARNOSTI

Koja je svrha postojanja Udruženja građana „Ateisti Srbije“?

Borba za poštovanje Ustavnog načela apsolutne sekularnosti u praksi, te promocija humanističkog i ateističkog pogleda na svet.

je u jednoj zemlji, njen Ustav, ne bi li svojim mahinacijama dobili trenutni politički plus. Demagođija se ovde isplati. Takvim zaista ozbiljnim pravnim pitanjem morao bi da se pozabavi prevashodno Ustavni sud, no naše incijative do sada su ostale bez odgovora, o čemu je nedavno bilo reči i na televiziji. Mislim da je jasno i

finansiraju iz budžeta Republike Srbije i da ne plaćaju porez. Ne postoji jedan ozbiljan i racionalan argument zbog kog verske zajednice ne bi plaćale porez državi, pošto ga očevidno ostali građani plaćaju. Posebno ako pogledamo njihovu finansijsku moć i kako je koriste: luksuzni dvorci, automobilske flote i zidanje hotela ne deluje baš

Većina građana ni ne zna šta je sekularnost, a kamoli zašto je bitna.

Kako stoje stvari po pitanju sekularnosti u Srbiji? Kako biste ga ocenili na skali od 1 do 10?

5. Negde smo u sredini: daleko iza Francuske, ali daleko ispred Islamske Države. De iure, Srbija je po jedanaestom članu Ustava sekularna država sa načelom apsolutne sekularnosti, odnosno država je potpuno odvojena od verskih zajednica. To bi se barem računalno za pet poena, međutim, u praksi, sekularnost je ozbiljna narušena, ali ne mislim da još možemo da kažemo da živimo u de facto teokratiji, iako poslednji događaj i sve čvršći zagrljaj između Crkve i državnih fukcionera deluje zaista zabrinjavajuće i ima vrlo uz nemiravajuće implikacije. Međutim, dokle postoji ustavni bedem protiv verskih organizacija, imaćemo kakvu-takvu sekularnost. Ipak, problem je što se ona svakodnevno siluje zakonima i uredbama koje očigledno nisu u skladu sa slovom i duhom Ustava. Politikanti uzimaju olako sebi za pravo da podrivaju ono najvažnije

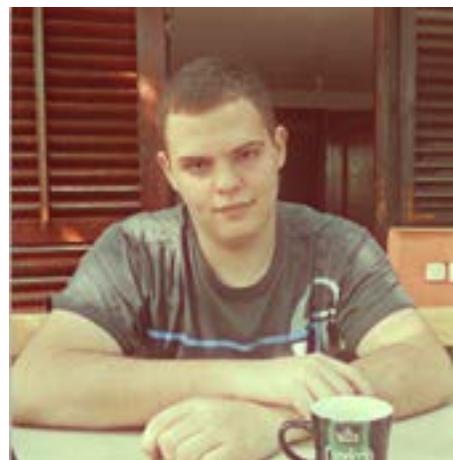
zašto: Ustavni sud ne može da ih odbije jer zna da smo u pravu, a ne može da ih prihvati zbog... drugih razloga. Pritisaka nesumnjivo ima i mislim da su oni pre finiji, odnosno nedirektni. Ipak, mislim da je daleko bitnije edukovati građane o važnosti sekularnosti u jednom društvu. Većina građana ni ne zna šta je sekularnost, a kamoli zašto je bitna.

A zašto je sekularnost bitna?

Zato što sekularna država jednakotretira sve svoje građane i ne favorizuje nikoga. To je više neutralna nego ateistička država: za nju je pitanje religije irrelevantno. Da li ste vi hrišćanin, budista ili pripadnik neke plemenske afričke religije je za nju posve nebitno. Ona vas tretira kao jednakog građanina, a vaša veroispovest ostaje vaše ljudsko pravo u privatnoj ravnji. Religije čak mogu da nastupaju javno, ali ne smeju da se prepliću sa državom. Takvo rešenje je svima na korist, zato zaista ne vidim zašto mu se određeni vernici protive. Sveštenstvo, kome takvo uredenje nije dragoojer mu ukida privilegije, posve razumem.

Koji su najdrastičniji primeri kršenja sekularnosti kod nas?

Sada ste me zaista zatekli, bilo je toliko slučajeva da je teško opределiti se za najdrastičnije. Verovatno činjenica da se verske zajednice

kao izraz skromnosti na koju su se navodno obavezali zavetima. Zbog čega bi oni bili privilegovani u odnosu na građane koji svoj hleb poštenu zarađuju radeći krvnički mesec dana za 25 000 dinara? Još dalje, zar ne bi bilo smislenije i društveno korisnije uložiti novac za finansiranje verskih zajednica u škole i bolnice, od kojih bi zaista bilo neke koristi?

Ovih dana se govori i o verskoj nastvi, kako gledate na celu tu priču?

Drugi slučaj o kom sam želeo da govorim je baš uvođenje takozvane veronauke, a zapravo katihizisa, u državne škole. On je možda još pogubniji od prvog iz prostog razloga što dezorientiše mlade generacije i omogućava da se ovakvo stanje održava, postajući gore iz godine u godinu. To je zaista bila skandalozna i kratkovida šibicarska politička odluka kojom je

tadašnja vlast kupila čutanje SPC povodom izručivanja Miloševića Hagu, ne razmišljajući o njenim posledicama. Jer verska nastava jeste indoktrinacija – prestanimo da se pretvaramo, to je podlo i nisko ispiranje mozga. Pokojni Stevo Žigon^{XXIX} je pre nego što je ova obrazovna kuga uvedena u prosvetni sistem napravio sjajnu poentu kada je upitan da li je verska nastava potvrda bogatstva izbora : „Sam naslov veronauka kaže da ćemo govoriti o veri i da tu nema nikakvog izbora. U tom predmetu sigurno neće govoriti o ateizmu – nego će osuđivati

ne, posebno pod svetlom sličnih slučajeva iz međunarodnog javnog prava. Iz moralnog ugla, nejasno je kako indoktrinacija može da bude dopuštena u državnim školama . Sa naučnog gledišta, neprihvatljivo je da kroz versku nastavu u državnoj školi provejavaju antinaučne kreacionističke ideje. Jednako je neverovatno da se deca u državnoj školi podučavaju teologiji, koja ne zadovoljava kriterijume da bi se uopšte mogla nazvati naukom. Kako bi Dešner^{XXX} rekao, teolog je jedina vrsta učenjaka koja ne zna ni da li njen predmet proučavanja uopšte postoji. Setite

Mi ne želimo da zabranimo versku nastavu, samo da je vratimo tamo gde joj je mesto – u bogomolje. Verske organizacije su slobodne da o svom trošku podučavaju decu koja to žele tamo.

Zašto su one protiv ovakvog rešenja?

Zato što im oduzima priliv ogromnog broja godišnjih žrtava za indoktrinaciju, a uz to ih i finansijski pogoda. Dozvoljavam sebi da prepostavim da bi posete u tom slučaju bile jako retke. Zašto plaćati nešto iz svog džepa kada će to platiti neko drugi? Zašto se

Sa zakonske strane je prilično upitno zašto su verskom nastavom privilegovane samo tri najveće monoteističke vere, a sve ostale diskriminisane.

ateizam. Zato je taj predmet i uveden. Nemoj se zavaravati...“ Namera je jasna - ogaditi ateizam deci i učiniti da ateiste posmatraju podozirvo i ispod oka, dok usvajaju mitološko-magijski pogled na univerzum...

Šta je pogrešno sa veronaukom u državnim školama?

Jezgrovito, sve. Sa zakonske strane je prilično upitno zašto su verskom nastavom privilegovane samo tri najveće monoteističke vere, a sve ostale diskriminisa-

se dokle je to dovelo: imali smo ministarku koja je htela da izbaci teoriju evolucija iz škola. To je već nešto čega se ne bi postideo ni poglavar Islamske Države. Ekonomski, ne postoji jedan razlog zbog koga bi građani Srbije bez obzira na svoju veroispovest plaćali sveštencima da im zaglupljuju decu u okviru formalnog obrazovanja.

mučiti da privučete decu u bogomolje kada u školama moraju da dođu katahetama „na noge“? Sve u svemu, smatram da je najpametnije izbaciti i versku nastavu i njenog nakaznog brata blizanca, građansko vaspitanje, uvedeno samo da bi se imalo teorijsko pokriće da je verska nastava izborna, iz državnih škola. Oba predmeta učenike tretiraju kao imbecile, oba su prazna i bespotrebna, ne vode ničemu i ne nude bilo kakvo korisno znanje.

Kakve su posledice veronauke u obrazovnom sistemu? Prilikom njenog uvođenja tvrdilo se da je potrebno moralno uzdići mlađe. Vidimo li efekte toga nakon petnaest godina?

Vidimo, ali ne onako čudotvorne kakvi su nam se obećavali. Zapravo, efekti su izrazito negativni, bolje rečeno katastrofalni, pošto je stanje drastično gore: pogledajte zvanična istraživanja, pogledajte statistiku, to je toliko poražavajuće da predstavlja jedan od najvećih šamara koje jedno društvo može

(XXIX) Stevo Žigon
(1926 – 2005), jugoslovenski glumac

(XXX) Karlhajnc Dešner
(1924 – 2014), nemački autor,
esejista, istoričar religije i
književni kritičar

da primi. I posle tog šamara – niko se ne okreće da nešto promeni, niko ne vidi da je zaista pet nakon dvanaest. Pogledajte ankete koga mladi najviše mrze: homoseksualce, ateiste, odlične učenike, ljude druge vere ili nacionalnosti, bilo koga ko je drugačiji na bilo koji način... Pogledajte ko su im idoli prema anketama. Nemojte da se iznenadite ako u njima nađete

u četrneasti vek umesto u zvezde ne pomaže preterano da se kao društvo pomaknemo iz živog blata – štaviše, pre bih rekao da je to upravo živo blato u kom se nalazimo i u koje sve dublje tonemo. Što više grcamo za prošlošću i nebom, to nam je jadnija sadašnjost i zemlja. Siromašni u svakom smislu, postajemo kulturna i civilizacijska deponija. Gde je beda, tu cvetaju

krivično gonjen zbog pedofilije sa jako ozbiljnim dokazima, pre nego što je misteriozno nastupila zastarelost... Kako zgodno, kako ubedljivo. Neko od lutkara se zaista potrudio da se nasmeje žrtvama pedofilije u lice. Kako beše, „teško onom ko povredi dete?“

Dobro, već znamo da se sveštenici ne pridržavaju svojih knjiga, to teško da je nešto novo.

Što više grcamo za prošlošću i nebom, to nam je jadnija sadašnjost i zemlja.

nekog bogougodnog ratnog zločinca... Jesu li to rezultati veronauke i višedecenijskog propadanja jednog društva, koje ne može da dotakne dno, zato što dno za njega ne postoji? Je li veronauka zaista sanirala moralne pukotine ili ih je produbila, kao što religija uvek zasoli svaku ranu? Zaključke donesite sami. Kako sve to meni izgleda... Mentalitet krda koji porađa nemisleću glasačku rulju idealnu za političku manipulaciju demagoga doveden je do perfekcije u našem kilavom i neretko autoritarnom obrazovanju, koje ne ispunjava svoju primarnu funkciju: prosečnost je ideal, opasno je strčati.

Kuda nas to vodi kao društvo?

Ka daljoj homogenizaciji, fašizaciji i zatupljivanju, te ništenju svake nezavisnosti – to su već uobičajne pojave. Iz škola nam deca izlaze polupismena i bez ikakvog moralnog kompasa, bez osećaja odgovornosti, tragično nenaučena da kritički razmišljaju i već zaražena bespovratno svim bolestima koje nam decenijama izjedaju društvo. Kome to odgovara? Onima kojima odgovara trenutno stanje, politikantima i sveštenicima, koji su na antikomunističkom talasu ponovo dograbili stare privilegije. Veronauka i konstantno gledanje

snoviđenja nacionalizma i religije.

Šta smatrate najnemoralnijom potezom Srpske pravoslavne crkve kao najveće verske organizacije?

Cenim da bismo ostali ovde do kraja vremena kada bih počeo da nabrajam, ali lično najogavnije mi je bilo odlikovanje vladike vranjskog Tomislava Gačića, poznatijeg u narodu kao Pahomije, koji je bio

(XXXI) Milorad Vuković (1917-1945), zvani pop Maca (deminutiv od „macola“) ili pop Koljač, je bio crnogorski sveštenik SPC, vođa četničke crne trojke u Drugom svetskom ratu. Nakon rata je osuđen na smrt i pogubljen. Proglašen je za sveca Srpske pravoslavne crkve 2005. godine.

Prisiljen sam da se složim. Pretpostavljam da jednako na moju listu dolazi i kanonizacija popa Mace^{XXXI} od pre desetak godina, inače člana četničke crne trojke, koji je nadimak dobio po macoli kojom je ženama i studentima razvaljivao glave tokom Drugog svetskog rata. Posle rata suđeno mu je i streljan je od strane komunističkih vlasti jer je preklinjaо da mu se presuda preinači iz vešanja u streljanje, iako je prisutan narod htio da ga linčuje. Jedna od žrtava

(XXXII) Slobodan Šiljak (1881 – 1943) bio je crnogorski četnik u službi italijanskog okupatora i sveštenik SPC. Po odluci partizanskog vojnog suda streljan je 5. decembra 1943. Proglašen je za sveca SPC 2005. godine.

ovog monstruma je bila i majka našeg poznatog glumca Miše Janketića, koji je potresno govorio o tome javno. Kanonizovati takvog čoveka, zajedno sa njegovim sabratom u zločinu, Slobodanom Šiljkom^{XXXII}, zaista služi na čast Srpskoj pravoslavnoj crkvi i njenim vernicima. Gospodin Janketić je bio toliko zgadjen da je o tom slučaju rekao: „Ovo što je učinila Srpska pravoslavna crkva je toliko amoralan čin da neću u tome da učestvujem ni kao protivnik.“ Ja, sa druge strane, mislim da im time treba neprestano mahati u lice:

degutantno. Kao i mnogo toga iz kuhinje SPC, ali retko od samih vernika čujemo javnu, otvorenu i glasnu kritiku takvih stvari. Da ima malo više otpora među njima, možda bi SPC ponekad pripazila šta radi.

Ovako ne pazi šta radi?

Ovako se ponaša bahato jer ne nalazi na bilo šta što bi joj pokazalo da tako ne može. Vernici su nezainteresovani, država je u savezu sa njom... Ovako može do mile volje da vodi ozbiljan teološki spor da li kišu izaziva Parada ili pobeda

metra od 100 000 evra...

Kako je biti ateista u Srbiji?

Zavisi od sredine u kojoj se krećete i kruga ljudi sa kojima ste u kontaktu. Neki će vas prihvati najnormalnije, drugi će u vama videti Lucifera lično, posebno u manjim sredinama, koje se odsečene od sveta. U svakom slučaju, izvesno ćete imati nekih neprijatnosti, posebno ako rešite da govorite otvoreno o svom ateizmu. Bićete najverovatnije i žrtva stereotipa i predrasuda o ateistima.

Kavijih predrasuda i stereotipa?

Mnogi odbijaju da se jasno deklerišu kao ateisti i ja ih razumem, premda smatram da nema cene koja je previsoka da se bude pošten prema sebi.

Mikelanđelo, Stvaranje Adama bez Boga (1510 - 1512), Sikstinska kapela

ne zato što gajim iluzije da će se postideti, savršeno sam svestan da je reč o ljudima koji nemaju stida, već zato što će takvo nepočinstvo možda naterati nekoga da se zamisli. Ovakvo ponižavanje žrtava ratnih zločinaca od strane jedne verske zajednice zaista zvuči

Končite Vurst na Evroviziji, dok se vernici oduševljavaju slikom Svete Petke u kori drveta ili na krompiru, te fotošopiranim Isusom na nebu. Za to vreme čovečanstvo šalje letelicu pored Saturna, porodilišta nam se raspadaju, a kraj Kraljeva se gradi krst visok 33.5

Da ste komunista, homoseksualac, da ste nemoralni, da niste Srbin, da ste plaćenik, da mrzite boga, da biste spaljivali crkve, da poštujete đavola... Bizarnosti je mnogo.

Pod ti podrazumevam i gubitak nekih poznanika, moguću osudu od prijatelja i porodice, neprijatnosti na poslu i osećaj izopštenosti uopšte, neretko i uvrede. Sve od ljudi koji su, da budem ljubazan, pomalo intelektualno limitirani, pa to nadoknađuju agresivnošću prema svemu što ne razumeju ... Zbog takvog stanja, mnogi odbiju da se jasno deklerišu kao ateisti i ja ih razumem, premda smatram da nema cene koja je previsoka da se bude pošten prema sebi. Ja se nikad nisam pokajao zbog te odluke.

Da li se ateisti suočavaju sa pretnjama?

Nisam govorio, očigledno, o javnom zastupanju ateizma, pošto ćete se pored toga onda vrlo verovatno susresti i sa pretnjama nasiljem, a i sa nasiljem. Što se tiče poziva na linč, njih uvek ima u izobilju.

Dobijali ste pretnje? Kako se osećate povodom toga?

Gotovo svakodnevno. Do sada na stotine pretnji, od onih tipično verničkih, paklom, koje ne računam, do onih vrlo ovozemaljskih, koje su se ticale mog fizičkog

točak istorije napred jer se on zaglavio i polako kreće da se vraća unazad. Ja razumem da ljudi ne vole da se eksponiraju ili izlažu strašnom pritisku ili pretnjama, ali neko mora. Nikad nije bitnije biti antiteista nego kad je to najteže

od sebe. Oni su za tišinu i čekanje, za kompromis, za popuštanje, za ulagivanje većini – zapravo, imam utisak da ono što nikako ne mogu da izgovore zvuči kao pravdanje zlotavljane žene: „Nemoj da ga provociraš, strašno je nezgodan

Nikad nije bitnije biti antiteista nego kad je to najteže i najopasnije. Tada je to zaista dužnost svesnog pojedinca.

integrata, a neretko i fizičkog integrata meni dragih osoba. Moji bliski prijatelji imali su slučajeve i pretnji njihovoj deci. Iznenadili biste se koliko vernička ljubav može da bude kreativna: od silovanja, preko nabijanja glave na kolac, do klanja dece, razne psihopatologije su me uverile u to da je religija sklona nasilju jer je nesigurna u sebe. Ako nemate ništa bolje da prigovorite čoveku od „učuti da ti ne bih silovao devojku i zaklao te“ onda je jasno da ste izgubili svaku raspravu. Očigledno je da su sve te situacije jako neprijatne i stresne, posebno što su neke od tih pretnji bile jako ozbiljne, ali ne smemo dozvoliti da nas odvrate od našeg posla i obeshrabre. Neretko se dešavalo da takvi ljudi prete upadom na tribine koje organizujemo, tako da se zaista nadam da će se krivično pravosuđe konačno pozabaviti njima na adekvatan način.

Gde vidite najveće teškoće u organizovanju ateista u Srbiji?

Na veliku žalost, u preteranoj nezainteresovanosti. Tako banalno, ali gotovo nepremostivo. Tužno je što je mnogima maksimalan domet online aktivizam koji se svodi na lajk kada smo u neizričivo velikoj potrebi za svakim čovekom, ali šta možemo... Mi svoj posao obavljamo volonterski zato što smatramo da je ono što radimo ispravno i jako korisno za društvo. Neko mora da gurne

Raselov čajnik

i najopasnije. Tada je to zaista dužnost svesnog pojedinca.

Da li pasivnost drugih ateista može da bude frustrirajuća?

Ni ne slutite koliko. Uložite godine svog života i onda slušate nečija slabašna opravdanja kako nema dva sata slobodnog vremena meščno za nekakav aktivizam.

Dešava li se da Vam ateisti zamere oštrinu kritike? Da li Vam to smeta?

Da, to se dešava redovno. Ne smeta mi ni najmanje, pluralitet mišljenja je uvek poželjan, ali to ne znači da moram da se složim sa njima. Nekako sam stekao dojam da red takozvanih tihih ateista misli da će stvari promeniti same

kad se napije i iznervira.“ Oni nemaju mentalne snage da se usprotive. Nekoliko put sam čak posmatrao koketiranje sa poznatim domaćim teologozima, sve u cilju ulizivanja koje će nas odvesti... kuda tačno? Meni je to odvratno, i još gore, besmisleno. Tako se ništa neće nikad promeniti, niti dobiti, kao što nam je istorija pokazala bezbroj puta. Morate da budete jasni i glasni, morate da budete hrabri i gađate pravo u poentu, a ne da cinculirate okolo, nadajući se da će neko shvatiti šta hoćete ili da će čovek koji vas maltretira reći: „Ah, pa ti si baš fin, možda ne treba da te maltretiram.“ To se nikad neće desiti. Morate da se izborite za svoja prava, a jedini

način da to uradite jeste da budete otvoreni. Pored toga, niko ne voli kukavice. Da ne ulazim u to da oni, bili svesni toga ili ne, služe kao dobrodošao primer teologizma za satanizaciju nas koji se zalaže- mo za apsolutnu sekularnost kao nekakvih fanatika. Tako posma- trano, da, oni zaista pasivno prave štetu sekularnosti, jer odbranu Ustavnog načela predstavljaju kao nepoželjni ekstremizam i funda- mentalizam.

Kako vidite budućnost ateizma i sekularnosti na svetskom i lokalnom nivou?

polako nadvija nad njom. Mislim da je to pretnja koju treba jako ozbiljno shvatiti, ali isto tako ne verujem da će ona biti u stanju da oduva sve što je do sada urađeno na tom polju. Te tekovine su građene na previše čvrstim temeljima koji se neće tek tako raspasti. A opet, ne bih da zapadnem u grešku koju je Karl Popper^{XXXIII} ubolio pišući o pogubnosti istoricizma, tako da ću ovo zaista ostaviti na nivou sopstvenog nagadanja. Ipak, ne želim da se pretvaram da me velika popustljivost kvazilevice, koja islamsko nasilje nad sekularnošću trpa pod plašt multikultura-

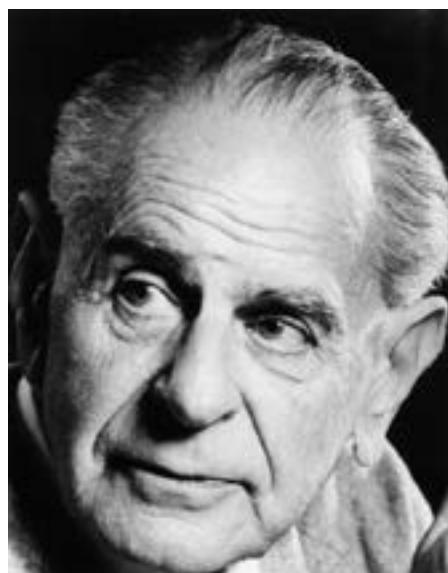
O FORMALNIM DEBATAMA

Veliki ste ljubitelj formalnih debata. Šta možete da poručite ateistima koji u njih žele da uđu?

Budite sigurni da znate o čemu pričate, ne ulazite bespotrebno u teme o kojima znate jako malo. To će izgledati jako loše po vas: delovaćete kao da želite da se pravite pametni, a zapravo nemate pojma o čemu govorite. Nije sramota reći ne znam ili nisam ekspert iz te

Na globalnom nivou zapadna civilizacija je uglavnom postojana što se tiče sekularnosti, ali se pretnja širenja islama, koji želi da potisne načelo sekularnosti i sjedini svetovnu i duhovnu vlast, polako nadvija nad njom.

To je otvoreno pitanje i mislim da dosta zavisi od nas samih, ali optimista sam. Na globalnom nivou zapadna civilizacija je uglavnom postojana što se tiče sekularnosti, ali se pretnja širenja islama, koji želi da potisne načelo sekularnosti i sjedini svetovnu i duhovnu vlast,

(XXXIII) Karl Popper (1902 – 1994), austrijsko-britanski filozof i otac empirijske falsifikacije

lizma i koja je sada postala evropski trend, ne brine.

A na lokalnom planu?

Što se lokalnog nivoa tiče, malo više zainteresovanosti pomoglo bi da brže dođemo do rezultata, međutim smatram da će pre ili kasnije Srbija morati da krene svetskim tokovima po pitanju odvojenosti države od verskih organizacija u praksi. Mislim da će Sud za ljudska prava imati izvesnog udela u tome. Ali da bi promena bila postojana, da bi se razumeo značaj neke civilizacijske tekovine, moramo sami da se izborimo za nju. Tu je valjda i ključan razlog zašto ne razumemo značaj sekularnosti: dok su Evropljani bili tlačeni od strane verskih organizacija, mi smo živeli pod turskom okupacijom. Nikada nismo iskusili zašto su te vrednosti i principi bitni, već smo ih sa oslobođenjem samo pre-rano plagirali iz evropskog prava. Zato su nam često kršenja istih maglovita, nejasna i nevažna.

oblasti. Budite fokusirani. I budite svoji. Nisu nam potrebne horde imitatora Ričarda Dokinsa^{XXXIV} ili Hičensa, sopstveni stil će vas odlično poslužiti. Proučavajte logičke greške i trudite se da ih ne pravite. Ne libite se da priznate da ste pogrešli, ukoliko jeste. Ne od-

(XXXIV) Ričard Dokins (1941-) je britanski etolog, teoretičar evolucije, naučno-popularni pisac i jedan od četiri jahača novog ateizma. Profesor je na Oksfordskom univerzitetu i šef katedre za razumevanje nauke u javnosti.

govarajte na provokacije publike i ne spuštajte se na njihov nivo. Ako ćete pozajmiti nečiji argument, navedite autora ili barem budite sigurni da ste svesni da ste to što ste pozajmili ispravno razumeli. Budite kulturni i nasmejani, ali nepopustljivi. Pazite na greške koje pravi vaš sagovornik. Koristite beležnicu. Nećete imati dovoljno vremena da sve akademski

zaista ume da bude iritantno.

Koja je vaša omiljena debata?

Debata o postojanju Boga između Vilijema Lejna Krejga i profesora Pitera Milikijana^{XXXV}, održana na Oksfordu, 2011. godine. Zbilja sam uživao u njoj i mislim da je u potpunosti ispunila očekivanja, ako ih nije i premašila. Primetio bih da je ujedno sveobuhvatan pregled kako stvari trenutno stoje

nim i mirnim, kao što je i sama logika. Prihvatom da na to nisu navikli. No, ja sam svakako nastavio da ponavljam pozive u nadi da će ih sramota na kraju naterati da se ipak pojave. Precentio sam ih. Ponudio sam im da sami odaberu vreme, mesto, broj govornika i format debate. Moj jedini uslov je bio da se ceo događaj snimi. Odbili su, ponovo.

Ume da bude nezgodno kad vam protivnik na debati ne klima izvinjavajuće glavom, već se bavi onim zbog čega je debata i organizovana – argumentovanjem.

objasnite, zato uvek imajte duhovit primer ili doskočicu u rukavu. Budite kreativni, zanimljivi i šarmantni sa replikama, ponekad od cele debate ostane zapamćena samo jedna replika. I, najvažnije od svega, ne pridajte celom poslu previše značaja. Svakako na početku nećete biti sjajani, što je sasvim normalno – formalna debata je umetnost koja zahteva iskustvo i veština. Sve će doći na svoje posle nekoliko nastupa. I, oh, da, ovo je zaista bitno, pokušajte da se ne nervirate ma koliko velike gluposti izjavio vaš sagovornik. Vremenom ćete se naviknuti, ali na početku

(XXXV) Piter Milikjan (1958 –), ateistički filozof i profesor na Univerzitetu u Oksfordu, poznat po svom izučavanju Dejvida Hjuma

u ovom trenutku za ljude koji će se tek zainteresovati za pitanje postojanja boga. Uzgred, posebno sam uživao u Milikjanovom načinu izlaganja, tim pre što je u pitanju profesionalni filozof, koji je pride jako elokventan. Verujte mi, ja jako retko koristim tu reč, ali ovo je bilo nešto posebno.

Već ste imali par internacionalnih debata sa gospodinom Majklom Otsom na engleskom jeziku, a opet, čini se da neka zvučnija imena domaće teologije ne žele da izđu na formalnu debatu sa Vama jer Vas potcenjuju. Možete li nam pojasniti zašto?

To biste morali njih da pitate, mada sumnjam da biste dobili odgovor. Nije im običaj da odgovore, znate. Zvanični pozivi za veliku formalnu upućeni Srpskoj pravoslavnoj crkvi od strane Udruženja građana „Ateisti Srbije“ ostali su bez odgovora. Nezvanično nam je rečeno od strane nekih figura iz tog sveta da neće izlaziti sa nama na debatu jer smo previše oštrog jezika. To pokazuje koliko cene kulturu debate i diskusije. Razume se, ume da bude nezgodno kad vam protivnik na debati ne klima izvinjavajuće glavom, već se bavi onim zbog čega je debata i organizovana – argumentovanjem, hlad-

Jesu li vas udostojili bar nekakvog obrazloženja te odluke?

Poslednjom prilikom su mi izneta dva argumenta o razlozima neprihvatanja te debate sa mnom: da sam previše mlad i da nemam formalno obrazovanje iz teologije. O oba je nešto opširnije govorio moj prijatelj Predrag Stojadinović. Nisam znao da mladost nekoga diskvalificuje kao govornika. Što se tiče formalnog obrazovanja iz teologije, kranje je interesantno upućivati takvu zamerku ateisti. Želim im puno sreće sa pronašaženjem bilo koga ko je završio Pravoslavni bogoslovski fakultet, a sa kim će imati da debatuju o bilo čemu, pošto su svi izašli iz jednog istog kalupa... Zar vam se ne čini da je negde poenta debate da u njoj budu zaista po suštinskim pitanjima suprotsavljeni strane, zar cela svrha nije suočiti različita

mišljenja? Mada pretpostavljam da rasprave salonske teologije jesu bezbednije od debate sa ateistom...

Uprkos godinama, Vaše poznavanje filozofije deluje prilično potpuno i čvrsto. Ne delujete kao neko ko bi se obrukao.

Ljudi imaju naviku da to primete, to moram da priznam. Ipak, ne mislim da takvo ponašanje ima veze sa mojim poznavanjem ili nepoznavanjem bilo čega, ponajmanje filozofije, o kojoj bih sa zadovoljstvom voleo da popričam sa nekim od tih ljudi, posebno nakon čitanja njihovih tekstova. Naivan čovek mora pomisliti da bi teolog jedva dočekao da ja ne poznajem dovoljno materiju jer bi onda mogao olako da napravi budalu od mene u formalnoj debati. Ostaje pitanje zašto onda to neko od njih ne uradi. Video sam puno polemike oko toga na internetu, ali kako malo hrabrosti da se stane pred kamere. Nisam impresioniran.

Mislite da je u pitanju nešto drugo?

U pitanju je, za promenu, racionalna želja Srpske pravoslavne crkve da se kloni takvih stvari jer u njima samo može da izgubi vernike. Zašto bi uostalom oni pristali na tako nešto, na javnu diskusiju i

(XXXVI) Stiven Fraj
(1954 -), britanski glumac,
komičar, pisac, kritičar, javni
govornik i televizijski voditelj

kamere, na publicitet, zašto bi nam dali reflektore u diskusiji u kojoj će vrlo verovatno jako loše proći, zašto bi dopustili da se o svemu tome počne pričati? Njima odgovara status quo, zar ne? Debata im nije u interesu. Domaći teolozi se pored toga jako slabo snalaze u formalnim debatama sa ateistima jer za razliku od profesionalnih protestantskih apologeta uopšte nisu imali potrebe da se za njih dovoljno spremaju – neupućeni su u novije tokove, skloni pravljenju logičkih grešaka, korišćenju zastarelih argumenata i pokušajima da se sagovornik diskredituje, uplaši ili na svaki mogući način učutka i potčini. Zapravo, najmanje se bave samom temom. Oni su neka vrsta dinosaurusa u svetu filozofije. Od njih čovek pre može očekivati optužbu da je plaćenik nego racionalan argument.

Boje li se možda debate sa Vama?

Ne bih rekao da se boje debate sa mnom kao sa Bojanom Dragićevićem, ne bih toliko laskao sebi. Ipak, sa mnom kao predstavnikom nezavisne kritičke inteligencije koja nije vezana društvenim konvencijama... da, mislim da se boje susreta sa onim što predstavljam, i to mnogo. Oni su naviknuti da im se sve da na tacni, da se ne bore za svoje stavove, da ih ne brane argumentima, da ih prosto ljudi uzmu zdravo za gotovo, da ih drže za reč, da ne kažem - da im slepo veruju. Nisu navikli na izazove, posebno otvorene, gde bi neko iz korena preispitao bukvalno sve što iznesu. Toga favorizovanja mantije u formalnoj debati nema. U formalnoj debati takođe nema prekidanja sagovornika, tako da

im loši maniri ne bi puno pomogli. Naprosto, svaka loša misao se jako brzo dekonstruiše i tu nema vrdanja. Ako se pitate kako bi to izgledalo, pogledajte šta su gospoda Hičens i Fraj^{XXXVI} uradili Katoličkoj crkvi u debati 2 na 2, u Londonu 2009. godine.

Kako bi se njihov eventualni neuspeh na debati odrazio na njihove karijere je možda dobro pitanje.

Tu je i taj element lične sujete, koji već ima veze sa mnom kao osobom: svi ti ljudi su slavna imena u svetu teologije, profesori koji su godine proveli izučavajući određeni predmet. Ukoliko bi ih klinac od 22 godine napravio smešnim u formalnoj debati, njihova višegodišnja reputacija bi bila smrvljena kroz nekoliko oštih opaski... Ne bi tu bilo praktičnih posledica, ali bi trpeo njihov ponos, što je ulog preveliki za njih. Ne mogu sebi to da dozvole. Ostaje im da prave zamorna i iritantna strašila¹⁴ u svojim površnim tekstovima, umesto da se pojave u debati i susretu se sa mnom pred publikom, gde bi čuli moje stavove iz mojih usta i imali priliku da neometano pokažu šta je sporno sa njima.

Šta mislite o takvom ponašanju?

Mislim da u njemu nema nimalo časti, ako imate nekome nešto da kažete, recite mu to u lice, a ne iza leđa, kada ne može da se brani. Ako to već nećete iz nekog nepoznatog razloga, bar nemojte da se spuštate na nivo „hrabrosti iza leđa“ jer, iskreno, to deluje jadno. Formalna debata je časna stvar: u njoj je sve ravnopravno i sve što imate u njoj je vaše znanje, vaša

Naivan čovek mora pomisliti da bi teolog jedva dočekao da ja ne poznajem dovoljno materiju jer bi onda mogao olako da napravi budalu od mene u formalnoj debati.

veština i vaš um. Formalna debata je intelektualni duel. U redu, smatraš da moje poznavanje teme nije adekvatno. Nemam problem sa sujetom, sasvim dopuštam tu mogućnost. Izađi na debatu i to pokaži svima. Sedi za tablu, a ne glumi velemajstora dok se izvlačiš izgovorima.

lakše klecaju kolena, naposletku, ko će ozbiljno shvatiti nesigurnog zastupnika neke ideja, ali klecanju nisu vična i na to sam ponosan. Prilično sam nesavitljiv. Lažna skromnost je hrišćanska vrlina i za nju se ne osećam krivim. Ne bih rekao da sam prepotentan, to teško ide ruku pod ruku sa skep-

u njih. Argumente koji vam idu u prilog istražujte nemilosrdno do poslednje sitnice i uporno ih se-cirajte iznova i iznova, tražeći ce-pidlački manu u njima. Tako ćete imati mnogo više istine u životu i sudovi će vam biti daleko objek-tivniji. Kada promatraste stvarnost, nikad ne dozvolite sebi da robujete

Lažna skromnost je hrišćanska vrlina i za nju se ne osećam krivim.

Ima li nade da čemo ipak gledati takvu debatu?

Skorije, ne, ne bih rekao da ima. Ja sam se nadao veličanstvenoj debati sa Srpskom pravoslavnom crkvom na jesen, gde bismo pred ogromnom publikom govorili u formi 3 na 3. Ipak, za sada nam neće to dati. Niti mislim da će se to skorije izmeniti, uvezši u obzir njihov kruti stav. Ali na kraju nemovno hoće. Na kraju će saviti glavu. Ne zato što će oni promeniti svoje mišljenje, već što će na to faktički biti naterani jačanjem ateističkog pokreta, koji više neće moći da ignorišu.

Često Vam zameraju da ste prepotentni u javnom nastupu, ima li u tome istine?

Polaskan sam zapravo tim pitanjem i tom primedbom uopšte. Da, znam da bi neki voleli da mi

ticizmom, ali opet nije moje da o tome sudim. Prepostavljam da su taj utisak stekli posmatrajući me u razgovoru sa sagovornicima koji, da dozvolim sebi još jedan izliv neskromnosti, znaju daleko manje od mene o određenoj temi. Osećaj da znate šta će druga strana izgovoriti pre nego što to uradi i spoznaja da imate pregled čitave misaone linije jedne zablude pre nego što je ona izložena mogu da ispune osećanjem nadmoći. Pre bih rekao da sam inače nepopustljiv i siguran u svoje poznavanje onoga o čemu govorim, ali u tome ne vidim ništa loše.

Šta biste preporučili našim čitaocima za kraj?

Ništa, ne smatram sebe nekim prorokom, a znajući kako dobri saveti mogu da se izopače kada ih ljudi pogrešno shvate... Znate, kao onaj maleni deo svetih knjiga koji nije sasvim moralno truo.

(Smeh.) Ipak, izvesno želite nečim da spusite zavesu na naš razgovor?

Onda ću završiti kao što bi skeptik i hedonista trebalo da završi. Kao skeptik, napomenuo bih da, kada istražujete bilo kakvo intelektualno pitanje ili filozofski problem, uvek treba da gledate argumente protiv sopstvene pozicije, da ih shvatite kao izazove i pokušate da ih zastupate najbolje što možete, kao da pokušavate sebe da uverite

svojim snoviđenjima i željama, ma koliko plemenite bile, umesto toga se nemojte bojati da zgrabite realnost onaku kakva jeste. Neka vam uvek na pameti bude šta je istina. Ne zamajavajte se pri pro-ucavanju realnosti ni onim za šta biste misli da bi bilo moralno ili društveno korisno – takve naočare odlično mogu da iskrive ono što vidite. Ne, gledajte isključivo ono što jeste. Ja sam ovu istinu saznao slušajući Rasela i neizmerno mi je koristila. Potom, prezrite svaki na-goveštaj da niste dovoljno pametni da uzmete sopstveni život u ruke i ne verujte onima koji otvoreno obezvređuju razum i proglašavaju ga niskim, ograničenim i banal-nim, veličajući pritom slepo vero-vanje i pokoravanje inteligencije, one koji vas pozivaju da postanete još jedan mesečar koji će žrtvovati svoju intelektualnu nezavisnost krdu. Zapitajte se šta oni žele i zašto im smeta da razmišljate.

(14) P. Stojadinović, 50 logičkih grešaka za koje treba da znate, str. 10: „Strašilo je logička greška koja nastaje kada se protivnikov argument pogrešno predstavlja sa namerom da se lakše ospori. Po pravilu, taj novi, izmišljeni argument očigledno je pogrešan i vrlo ga je lako opovrgnuti. Sagovornik stvara novi argument tako što preteruje u iskazu ili izobličava prvobitni argument, a može i da potpuno prefabrikuje protivnikove reči.“

A kao hedonista?

Živite i živite dobro. Iskusite život u svom njegovom intezitetu i bojama. Ugađajte sebi i težite zadovoljstvu, ma u čemu ga nalazili. Predajte se lepom. Budite esteta. Budite ono što su egzistencijalisti zvali autentičnim čovekom. Ne budite rob shvatanja koja nisu bila vaša, ne budite budala u farsi tuđih želja i talac nametnutih odluka, koje ste doneli pod pritiskom drugih, iako ih niste žeeli. Za-

(XXXVII) Gaj Petronije (oko 27- 66), dvorjanin imperatora Nerona, patricij i mogući autor Satirikona

pamtite da smrt dolazi i da drugu priliku nećete dobiti. Ne plašite se slobode i usudite se da živate. Živite tako da možete da umrete kao Gaj Petronije^{XXXVII} – zadovoljno i sa osmehom, kao da posle dobro odigrane predstave napokon silazite sa pozornice. Takav život je vredan življenja, a pred njim smrt je – ništa. Samo zavesa.

Linkovi fotografija i broj strane:

4 Henrik Sjenkevič

http://d.naszemiasto.pl/k/r/07/cb/540aa588b2b0d_o.jpg

5 Fridrih Niče

https://i.ytimg.com/vi/eR_EQZ3hCrE/maxresdefault.jpg

5 Žan Melije

<http://www.returnofkings.com/wp-content/uploads/2015/10/me-slier1-667x667.jpg>

5 Baron Holbah

<http://www.edesheim-heimat-kulturverein.de/bilder/holbach.jpg>

6 Avicena

<http://gatesofvienna.net/wp-content/uploads/2013/03/abdalmalik.jpg>

6 Toma Akvinski

<http://dnevno.voya.netd-na-cdn.com/images/news/2015/03/07/787-toma-akvinski-800x600.jpg>

6 Vilijem Krejg

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/William_Lane_Craig.jpg

6 Alvin Plantinga

<https://i.ytimg.com/vi/wbpJtIM-5Taw/maxresdefault.jpg>

7 Met Dilahanti

<https://friendlyhumanist.files.wordpress.com/2015/11/dillahunty.jpg>

8 Kristofer Hičens

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/26/Christopher_Hitchens_reading_his_book_Hitch_22.jpg

8 Pjer Laplas

<http://i.imgur.com/2t56j7D.jpg>

9 Dejvid Hjum

http://p2.storage.canalblog.com/20/44/119589/109455423_o.jpg

9 Epikur

https://probaway.files.wordpress.com/2013/06/epicurus_3.jpg

9 Laktancije

<http://statichecontent.nl/img/etale-ge/812c4258-45f8-48cf-91db-d3ebac425f68.jpg>

10 Sekst Empirik

<https://secularscarlet.files.wordpress.com/2015/07/image21.jpg>

10 dete

<https://lh3.googleusercontent.com/P3m9VXSWbxjc5jp1-fXJB8t5CCOVILsqlzJogEijQaIWJ-q5ZQeBoDhryqGj-SknXfMIQ2ZAw=s106>

11 Volter

<http://www.theromanovfamily.com/wp-content/uploads/2015/08/voltaire-1.jpg>

11 Kandid

<http://bubblerighted.weebly.com/uploads/3/2/1/0/32100343/2808082.orig.jpg>

12 Rodenov Mislilac

https://assets.about.me/background/users/k/a/t/katla-hr_1419645165_67.jpg

12 cvet

<http://www.gsseed.com/wp-content/uploads/2014/06/pan-sy-flower.jpg>

13 deca

<http://kovagopal.hu/wp-content/uploads/2016/05/the-things-we-did-when-we-were-children2.jpg>

13 Bertrand Rasel

<http://flashbak.com/wp-content/uploads/2015/09/GettyImages-3427032.jpg>

14 Mišel Onfre

http://www.images-booknode.com/author_picture/54/full/michel-onfray-53637.jpg

- 14 egzistencijalizam
<https://pbs.twimg.com/media/CfaEсуOUsAEvIm.jpg>
- 15 Žan-Pol Sartr
<http://psychosmology.com/wp-content/uploads/2016/05/Sartr-1500x.jpg>
- 15 kula od karata
https://farm2.staticflickr.com/1149/1348385500_0be1f89bd0_b.jpg
- 16 Džordž Orvel
http://www.thehindu.com/multimedia/dynamics/00769/31TH-OPEDGEORGE-RWE_769438e.jpg
- 16 Ples sa smrću
https://kulmodesignssite.files.wordpress.com/2014/02/wpid-img_621015928875211.jpeg
- 17 Vasa Pelagić
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/34/Vasa_Pelagic.jpg/250px-Vasa_Pelagic.jpg
- 18 Karavađo, Žrtva Isakova
<http://www.italieuitgelicht.nl/wp-content/uploads/2015/05/Het-offer-van-Isaac-1602-Caravaggio-Uffizi.jpg>
- 18 Prometej
<http://ww2.hdnux.com/photos/40/53/01/8564821/5/920x920.jpg>
- 18 Vilijem Okamski
<http://www.ejournal.at/Forum/callcenter/william.jpg>
- 19 Jelisej
http://s3.birthmoviesdeath.com/images/made/elis-ha_8_1050_591_81_s_c1.jpg
- 19 Karasko, Jovovo zašto
<https://i.ytimg.com/vi/fei64l9Gr-Zc/hqdefault.jpg>
- 20 Mikelandelo, Strašni sud
<http://www.abcgallery.com/M/michelangelo/michelangelo54.JPG>
- 21 Masakr
<https://theorthodoxlife.files.wordpress.com/2014/04/passover-blood-on-door.jpg>
- 21 Peta knjiga Mojsijeva
<http://1.bp.blogspot.com/-AIvkXjlTsAY/VpaQ4seiM7I/AAAAAAAACk/nXPi3IjpLz0/s1600/Two%2BMen%2B-Fighting%2BDeuteronomy%2B25%2B11-12.jpg>
- 22 Mojsije
<http://free-minds.org/sites/default/files/images/palestine/004.jpg>
- 23 Spaljivanje veštica
<http://sides.su/img/i/2016/05/20160521164227-106-1521539d88.jpg>
- 23 Tertulijan
<http://www.womenpriests.org/images8/tertullian.jpg>
- 25 Empatija
http://media.npr.org/assets/img/2016/02/19/npr_empathy-1_wide-0ebdb0bf218bbb222706a17f12fe185ce-982d8a3-s900-c85.jpg
- 26 Patrik Kondel
<http://therightscoop.com/wp-content/uploads/2013/07/patcondell.jpg>
- 27 Fleming Roz
<http://i.huffpost.com/gen/2631866/images/n-FLEMMING-ROSE-628x314.jpg>
- 27 Salman Ruždi
<http://www.prva.rs/upload/boxImageData/2015/06/19/86526/gettyimages-105246194.jpg>
- 28 Ustav Srbije
http://pravnosavetovanje.mojsajt.rs/uploads/17171/images/Ustav_Srbije.jpg

- 29 Stevo Žigon
<http://novi.ba/storage/2015/12/30/thumbs/5683e602-7e18-4529-a65b-4fed0a0a0a6c-zigon2-previewOrg.jpg>
- 29 Karlhajnc Dešner
<http://www1.wdr.de/stichtag/stichtagmaivierzehn154~v-gseapremiumxml.jpg>
- 31 Mikelandelo, Stvaranje Adama
http://2.bp.blogspot.com/-st-SZYGnDfbE/UubFM8FjV_I/AAAAAAAATeE/wQvOtnP_ng/s1600/no+god.jpg
- 32 Raselov čajnik
http://api.ning.com/files/KekLi78laTgKuL0jmwiIU-xnCDWl7PTL11sCyuRtTd-zAe38oDh9g2xEAPzxwfsmi*UuVtLnKhRaSPjAhV7QNCoMBc7hMk16ip/RussellsTeapotDavidRaphael2010.jpg
- 33 Karl Popper
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/43/Karl_Popper.jpg
- 33 Ričard Dokins
http://www.dolapadam.com/wp-content/uploads/2015/05/merak_tutkusurichard_dawkins_15.jpg
- 34 Piter Milikijan
<https://i.ytimg.com/vi/4ChqHso-KUM8/maxresdefault.jpg>
- 35 Stiven Fraj
http://newcitychurch.co.uk/wp_slkj30dj/uploads/2015/02/stephen-fry.jpg
- 37 Gaj Petronije
<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/e8/11/01/e81101a8d09fcdea9e52703a-5de7ee64.jpg>

Citati

Moralno i praktično je daleko štetnije držati se određenog mišljenja samo zato što je naše, a ne zato što ga podržavaju ozbiljni i dobri argumenti.

Sramota je poslužiti se zapušavanjem usta slobodnim misliocima samo zato što svi dobro znamo da tako drage religijske iluzije u biti jesu irealne, pa ne mogu da istrpe bilo kakvu kritiku - zato što su krhke i prazne.

Sve i da je to mrvarenje dece zaista deo nekog većeg božanskog plana, onda ja taj plan odbijam i sa prezirom moralno osudujem.

Ponekad je nemoguće otkloniti štetu nastalu u detinjstvu jer se vera ponaša ultradefenzivno kad jednom parazitski zaposedne domaćina i njegov mozak.

Naša antropocentričnost i ego beže u fikcije zagrobnog života, koje nam omogućavaju da naša samoljubiva svest zavara sebe da će nekako preživeti moždanu smrt. Odatle čitav nebulozni koncept duše.

Verska logika je da vernik između onoga što jeste i onoga što želi da bude uvek izabere ono što želi da bude, bez obzira na neporicivu gomilu dokaza na suprotnoj strani: verska logika je umetnost laganja samog sebe i ne mislim da je to nešto čime se treba ponositi.

Mentalitet krda koji porađa nemisleću glasačku rulju idealnu za političku manipulaciju demagoga doveden je do perfekcije u našem kilavom i neretko autoritarnom obrazovanju, koje ne ispunjava svoju primarnu funkciju: prosečnost je ideal, opasno je štrčati.

Slobodna volja je izgovor klasične teologije.

Mnogi ljudi veruju po inerciji, zato što su tako naučeni kao deca. Odbaciti religiju urušilo bi njihov pogled na svet kao kulu od karata: još dalje, takva promena bi podrazumevala da sami sebi priznaju da nisu bili u pravu, a to je nešto što većina sebi nikada neće dopustiti zbog vlastite sujete.

Koje su najapsurdnije biblijske naredbe? Dvoumim se između „nemoj kuvati jareta u mleku majke njegove“ i naredbe da ženi, koja se umeša u tuču dva muškarca da bi zaštitila muža i pritom zgrabi testise njegovog suparnika, treba odseći ruku. Pošto je ova situacija izgleda bila dovoljno česta da zasluži svoju naredbu, čovek mora da se zapita koliko je nekad život bio zanimljiviji.

Metafora je lep način da potuljeno pokušate moralno da reabilitujete religijske spise za nasilje ili neznanje.

Zašto bi bilo pogrešno šaliti se na račun bezgrešnog začeća, zmeje i magarca koji govore, čoveka koji živi u utrobi velike ribe tri dana, hodanja po vodi, žurke leševa svetih u Jerusalimu nakon raspeća, grma koji govori ili razgovaranja sa smokvinim drvetom? Meni ove stvari deluju kao jako dobra šala u sebi, sem poslednjeg, koje mi pre deluje kao materijal za kvalitetnog i strpljivog psihijatra.

Religiju ne treba poštovati zato što ne nudi nikakvu ontološku istinu, moralno je posramljujuća i pogubna, a društveno jako opasna.

Kada zaista prihvatimo sopstvenu smrtnost, tek onda smo u stanju da slavimo život.

Ljudi ne mogu da shvate da je savršeno moguće poštovati Ustavno pravo svakog pojedinca da uživa sopstvenu autonomiju po pitanju veroispovesti, a pritom ne poštovati sama učenja religije.

Osećaj da znate šta će druga strana izgovoriti pre nego što to uradi i spoznaja da imate pregled čitave misaone linije jedne zablude pre nego što je ona izložena mogu da ispunе osećanjem nadmoći.

Bojan Dragičević